

**ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE
MASARYKŮV ÚSTAV VYŠŠÍCH STUDIÍ**

Katedra inženýrské pedagogiky

**Šikanování na středních školách
Bullying at secondary schools**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor :	Švarc Ivo
Studijní program :	Specializace v pedagogice
Studijní obor :	Učitelství odborných předmětů Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku
Vedoucí práce :	doc. PhDr. Dana Dobrovská, CSc.

Praha 2015

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Daně Dobrovské, CSc. za ochotu při konzultacích a cenné rady při tvorbě bakalářské práce.

Dále bych rád poděkoval všem žákům středních, kteří vyplnili dotazníky a učitelům kteří mi poskytli řízený rozhovor pro empirickou část.

Prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem pouze podklady (literaturu, projekty, SW atd.) uvedené v příloženém seznamu.

Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této závěrečné práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění.

V Praze dne 26.4.2015

.....

podpis

Čestné prohlášení o shodě verzí VŠKP – bakalářské práce

Ivo Švarc

datum narození: 20.6.1979

bytem: Zvánovická 2508/3

Praha 4, PSČ: 141 00

tímto

čestně prohlašuji,

že tištěné verze bakalářské práce a elektronické verze bakalářské práce, tj. elektronické verze práce na CD ROM, umístěném jako součást každého z výtisků bakalářské práce a elektronické verze bakalářské práce, kterou jsem vložil/a do systému Theses, jsou shodné.

V Praze dne 26.4.2015

.....

podpis

Anotace

Za šikanu považujeme chování, které má za cíl poškodit, ponížit nebo zastrašit člověka, případně skupinu lidí. Je to způsob týrání oběti, kdy zároveň dochází u agresora nebo skupiny agresorů k pocitu moci nad týraným jedincem či skupinou.

Bakalářské práce měla za úkol zmapovat šikanu na několika středních odborných školách a zjistit nejfrekventovanější formy šikany.

Z výsledků provedeného dotazníkového šetření plyne, že se většina žáků se šikanou na základní či střední škola setkala. Čtvrtina dotazovaných má zkušenosti se šikanou za použití elektronické komunikace, tzn. kyberšikanou.

Empirické šetření přineslo pozitivní zjištění, že žákům není lhostejné, když je někdo z jejich spolužáků šikanován, a že mají dostatek informací, na koho by se měli v takovém případě obrátit.

Annotation

We consider bullying as behavior that aims to harm, humiliate or intimidate a person or group of people. It's a way of torture victims, which also occurs with the aggressor or group of aggressors to the feeling of power over the abused person or group.

The task of this Bachelor thesis was to map out bullying in several secondary schools and determine the most frequent forms of bullying.

The results of a questionnaire survey shows that the majority of students already met with bullying in elementary or secondary school. With bullying using electronic communication have experience 25% of respondents (means cyberbullying).

The empirical examination bring a positive finding that students are not indifferent when one of their classmates is bullied, and that they have enough information to whom they should contact/inform in such a case.

Klíčová slova

Šikanování, kyberšikana, agresor, oběť, prevence

Keywords

Bullying, cyberbullying, aggressor, victim, prevention

Obsah

ÚVOD	1
1 CHARAKTERISTIKA ŠIKANY	3
1.1 Definice	3
1.2 Formy šikanování	5
1.3 Kyberšikana	7
1.4 Rozdíl mezi šikanou a škádlením	11
1.5 Agrese	13
1.6 Agresor	14
1.7 Oběť	16
2 VĚKOVÁ OBDOBÍ, V NICHŽ SE ŠIKANA PROJEVUJE	18
2.1 Šikanování v předškolním vzdělávání	18
2.2 Šikanování na 1. stupni ZŠ	19
2.3 Šikanování na 2. stupni ZŠ	20
3 ŠIKANOVÁNÍ NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	23
3.1 Nepřímé (varovné) znaky šikanování	23
3.2 Přímé znaky šikanování	25
3.3 Nejčastější projevy šikanování na středních školách	27
3.4 Stadia šikany ve skupině středoškoláků	28
4 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ	31
4.1 Poškození psychického a fyzického stavu oběti	31
4.2 Fixování antisociálních postojů u agresorů	32
4.3 Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny	33
5 PREVENCE A ŘEŠENÍ ŠIKANY	35
5.1 Prevence šikany	35
5.2 Řešení šikany	36
6 EMPIRICKÁ ČÁST	40
6.1 Cíl a hypotézy výzkumného šetření	40
6.2 Metody empirického šetření	40
6.3 Výzkumný vzorek žáků	40
6.4 Výsledky dotazníků žáků středních škol	41
6.5 Vyhodnocení řízených rozhovorů s učiteli	58
6.6 Vyhodnocení hypotéz	60
ZÁVĚR	63

SEZNAM LITERATURY	65
SEZNAM TABULEK	67
SEZNAM GRAFŮ	69

*Docházka do školy bez nebezpečí šikany je základním
demokratickým právem dítěte. František Koukolík*

Úvod

Šikanování patří mezi jevy, které jsou z logického hlediska těžko pochopitelné. Jak je možné, že se jde-li se více či méně uzavřená skupina jedinců, velmi často se mezi nimi najde někdo, kdo má potřebu ostatním ubližovat, zpravidla zcela bezdůvodně a bezúčelně? Jak takové jednání vzniká, kdo jsou ti lidé, kteří mají potřebu škodit druhým, aniž by z toho sami měli nějaký zisk nebo prospěch? Kdo jsou ti, kterým je často opakovaně ubližováno? V kterém věku tato nebezpečná hra nejčastěji začíná a kdy končí? Dá se proti ní bojovat a je možné ji zcela vymýtit? To jsou otázky, které mne vedly k volbě tohoto tématu bakalářské práce.

O závažnosti problému šikanování ve školách a školských zřízeních svědčí i skutečnost, že se jím opakovaně muselo zabývat Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které vydalo metodický pokyn, který by měl epidemii šikanování na školách zastavit nebo ji alespoň omezit.

Cílem bakalářské práce bude proniknout do problematiky šikanování, a to zejména na středních školách a středních odborných učilištích. Pozornost bude věnována také rozlišení různých forem šikany. Ve školách se často vyskytují tendence vnímat jako velmi závažný a nebezpečný jev pouze fyzickou podobu přímé šikany, neboť může ohrozit zdraví a život obětí. Je důležité si uvědomit, že verbální či nepřímá šikana může probíhat dokonce i v přítomnosti učitelů např. ve formě zesměšňování, ignorování spolužáka nebo v jeho omezování. U nepřímé šikany často trvá déle než je zaregistrována a její důsledky mohou být stejně závažné a dlouhodobé jako u agrese fyzické. Extrémně brutální formy šikany mohou mít podobu fyzické nebo sexuální agrese. Většinou je v této fázi šikany zapojena celá skupina a oběti hrozí celoživotní vážné následky. Zvláště nebezpečným jevem jsou různé formy kybešikany, což je šikanování pomocí různých elektronických prostředků, které působí dlouhodobě, zákeřně a skrytě.

Úkolem empirického zkoumání v praktické části bakalářské práce bude ověřit projevy a důsledky šikany na vybraných středních školách a středních odborných

učilištích. Dále zjistit a popsat zkušenosti žáků s šikanováním na těchto školách, zjistit postoj žáků k šikanování a ověřit, zda jsou učitelé připraveni projevy šikanování řešit.

Výzkumné šetření na středních školách a středních odborných učilištích bude provedeno formou dotazníku, který bude k tomuto účelu zkonstruován. Druhou částí empirického zkoumání bude zjišťování názorů a zkušeností učitelů. K tomuto účelu bude připraven a realizován řízený rozhovor s učiteli středních odborných škol a středních odborných učilišť, na nichž bude prováděno dotazníkové šetření. Výsledky získané oběma metodami zkoumání budou zpracovány a vzájemně porovnány.

1 Charakteristika šikany

1.1 Definice

Šikánování je závažný sociální problém, který v posledních několika desetiletích vzbudil zájem odborníků nejen z oborů pedagogiky a psychologie, ale i mnoha dalších vědních disciplín, jako je sociologie, etika, filosofie i lékařské vědy.

Termín šikana pochází z francouzského slova *chicane*, které v překladu znamená zlomyslné obtěžování, pronásledování, týrání nebo sužování, ale také byrokratické lpění na striktním dodržování zbytečných předpisů například vůči občanům nebo podřízeným.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v Metodickém pokynu k řešení šikánování vymezilo šikanu takto: "Šikánování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování a zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků." (Metodický pokyn k řešení šikánování na školách a školských zařízeních, č. j. MSMT-22294/2013-1.)

Podrobnou definici šikany, s níž pracují přední britští badatelé, uvádí P. Říčan: „Šikánování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikánování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikánování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně vybavených soupeřů“ (Říčan, 1995, s. 8).

František Koukolík chápe šikanu jako „záměrné a nevyprovokované užití síly jedním dítětem nebo jejich skupinou s cílem opakovaně způsobit bolest nebo tíseň jinému dítěti“ (Koukolík, 1999, s. 210).

Šikanování se ovšem netýká pouze dětí, je poměrně rozšířeným jevem i mezi dospívajícími a dospělými jedinci, nejen ve školách a školských zařízeních, ale i na různých pracovištích a dalších místech, kde se lidé setkávají .

Podle psychologického slovníku „šikana (bullying, mobbing) je tělesné, psychické a kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách; původci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší vyspělejší či v početní převaze“ (Hartl, Hartlová 2010, s 591).

Psychiatr Petr Pöthe pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit, ponižit nebo poškodit jiné dítě nebo skupinu dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, poškozování oděvu a ostatních věcí, tělesné napadání a různé druhy ubližování (Pöthe, 1999).

Podle názoru Stanislava Bendla patří šikana mezi patologickou formu mezilidského soužití, což představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizaci ve skupině, je také jednou z forem syndromu CAN (Child Abuse and Neglect), chováním, které se charakterizuje jako asociální. Jde o takové agresivní jednání, kterým si šikanista pomocí fyzického nebo psychického trýznění oběti, zjednává či alespoň udržuje převahu nad obětí. Cílem trýznitele je zajistit si nad druhými osobami pocit moci, převahy či kombinované ponižování až týrání „slabších“ jedinců (většinou se tak děje ve skupině) silnějšími. Jedná se o takové chování, jehož cílem je ublížit, ohrožit, zastrašit jiného člověka či skupinu lidí (Bendl, 2003).

Michal Kolář, jeden z našich předních odborníků, který už mnoho let teoreticky i prakticky tuto problematiku řeší, považuje šikanování za určitý druh patologického chování, které se projevuje tak, že jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka nebo více spolužáků. Používá k tomu agrese a manipulaci. Na rozdíl od běžné agrese, s níž se také můžeme ve školách nezdědkat setkat, se šikana vyznačuje samoúčelností převahy násilníka nad obětí – agrese je zpravidla sama o sobě cílem jednání. Další rozměr šikanování jako nesymetrického vztahu mezi agresorem a obětí je založen na strachu. Převažující strategií je skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip vede k rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé“, tedy na ty, kdo reagují „silně“, to znamená, že

strach nemají, nebo svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých, a na ty „slabé“, kteří svůj strach projeví“ (Kolář, 2011).

Všechny uvedené definice se shodují v tom, že vždy se jedná o asymetrický vztah, ve kterém se agresor snaží získat převahu nad potencionální obětí, nebo již získanou převahu nadále stupňuje. Od ostatních forem agresivního jednání se šikana vyznačuje samoučelností převahy násilníka nad obětí – agrese je zpravidla sama o sobě cílem jednání.

1.2 Formy šikanování

Široká škála projevů a forem šikany se váže nejen na prostředí, ve kterém šikana probíhá, na věk šikanující i šikanovaných, ale také na různé prostředky, které agresor používá. Každá forma šikany může mít různou intenzitu a z toho plynoucí míru společenské nebezpečnosti.

Přední odborník na šikany Michal Kolář požívá ve své knize Nová cesta k léčbě šikany tzv. „trojdimenzionální mapu“ podle které dělí projevy šikanování na:

- přímé a nepřímé
- fyzické a verbální
- aktivní a pasivní

Dále udává, že při kombinaci těchto tří obecných možností, dochází k těmto projevům šikanování:

- fyzické aktivní přímé - útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují;
- fyzické aktivní nepřímé – kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci;
- fyzické pasivní přímé - agresor např. nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů);
- fyzické pasivní nepřímé - agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků);
- verbální aktivní přímé – nadávání, urážení, zesměšňování;

- verbální aktivní nepřímé – rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.;
- verbální pasivní přímé - neodpovídání na pozdrav, otázky apod.;
- verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé (Kolář, 2011).

Tabulka 1 : Základní formy šikany dle Koláře

Šikana podle typu agrese – prostředku týrání	Fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické šikany
Šikana podle věku a typu školy	Šikana mezi předškoláky, žáky prvního a druhého stupně, uční, gymnazisty, dalšími středoškoláky a šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	Chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům.
Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	Na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko – autoritativní systém.
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb	Šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

Zdroj: (Kolář, 2011 s.78)

Jednou z nejnovějších, ale v současné době již značně rozvinutých forem šikanování je kyberšikana.

Pro jednotlivé formy šikany je klíčové v jaké sociální skupině a celkovém sociálním prostředí se šikana realizuje. Zcela odlišné formy šikany bývají zaznamenány mezi chlapci a děvčaty. Šikana mezi dívkami se často odehrává v rámci zdánlivě přátelských vztahů. U dívčí šikany se ve většině případů jedná o psychickou a rafinovanou formu skrytou za kamarádké chování a není výjimkou, že oběti není

dlouhou dobu známa iniciátorka šikany. Oproti tomu šikana mezi chlapci je snadněji rozpoznatelná. Jedná se častěji o otevřenou a fyzickou agresi. Šikanovaní zpravidla nebyvají kamarády agresorů, spíše jsou celkově vyčleněni z kolektivu, což z nich dělá snadnější oběť.

Různé formy a intenzity šikany je možné zaznamenat v závislosti na prostředí. Nejkrutější formy byly zjištěny na v místech, kde oběť musí žít společně s agresory, jako jsou internáty, dětské domovy, výchovné ústavy, ale i lyžařské zájezdy a podobné školní akce.

1.3 Kyberšikana

Relativně novým velmi nebezpečným způsobem šikanování je kyberšikana.

Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Je to zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit, ublížit mu. Podobně jako u šikany tváří v tvář se jedná o úmyslné chování, kdy je oběť napadána útočníkem nebo útočníky. Povaha a provedení útoků pak určuje její závažnost“ (Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, str. 2-3).

Vzhledem k širokému spektru možností, které ICT přinášejí, existuje široká škála variací a praktik kyberšikany. Její formy se stále vyvíjejí a zdokonalují.

Mezi nejčastější patří:

- výhrušné e-maily, SMS zprávy, telefonáty;
- obtěžování pomocí chatu;
- vytváření webových stránek (blogů), které jsou zaměřeny proti oběti, kde jsou zveřejňovány písemné, grafické, zvukové a obrazové materiály;
- pořizování různých záznamů (foto, video), které zachycují oběť v nelichotivých situacích;
- tvorba různých fotomontáží oběti a jejich zveřejňování na internetu;
- krádeže přístupových údajů oběti na sociální sítě a jejich zneužívání;
- zákeřné ubližování přátelům oběti a dalším lidem jejím jménem.

Od agresora v běžné šikaně se může osoba realizující kyberšikanu výrazně odlišovat. Často to bývají žáci z dobře zajištěných rodin, dobře technicky vybavení. Nemusí být ani fyzicky zdatní, jsou ukryti za monitorem počítače a cítí se tam bezpeční a nedotknutelní. Ve virtuálním světě nezáleží ani na pohlaví, na věku, ani na fyzické síle. Agresor si často vybuduje zcela jinou identitu dle svých záměrů a představ. Velmi často je to jedinec závislý na internetu, kde tráví na svůj veškerý volný čas, zpravidla bez dohledu rodičů.

Podobně tak jako agresor, i oběť je často fixovaná na virtuální život, kde se jí lépe daří navazovat vztahy, čímž si někdy může kompenzovat nedostatek přátel v reálném světě.

Kyberšikana může být pro oběť ještě daleko více zatěžující než jiné formy šikany. Z běžné šikany se žák na čas může „osvobodit“ odchodem ze školy, zatímco kyberšikana jej pronásleduje neustále. Dalším prvkem k zintenzivňujícím dopadům kyberšikany je rozsáhlé publikum, výrazně přesahující počet žáků jedné školní třídy. V některých případech zveřejňované informace probíhají médii nejen po celé zemi, ale mohou se dostat až do zahraničí. Nepravdivé informace šířené po internetu mohou zkomplikovat život nejen oběti samé, ale i členům její rodiny a dalším blízkým lidem.

Mezi největší rizika patří rychlost šíření snímků a videí prostřednictvím internetu. Například službou youtube.com. Díky rychlosti šíření informací elektronickými prostředky nejsou zcela vzácné ani případy, kdy kyberšikana končí sebevraždou postiženého, a to dříve než si stihne okolí všimnout jeho závažného problému.

V jedné z nejnovějších knih zabývající se kyberšikanou nalezneme uvedeny následující kanály, kterými je kyberšikana šířena:

- Sociální sítě
- Online interaktivní hry
- Webové stránky
- Instant messaging (IM) a zprávy (SMS a MMS)
- Blogy
- Elektronická pošta (e-mail)
- Chatovací místnosti
- Internetové ankety, dotazníky

(Černá, 2013, s. 28).

Sociální sítě: fenomén posledních několika málo let, umožňující vytvoření vlastního profilu, pomocí kterého dochází ke komunikaci s ostatními uživateli. Hlavní výhodou, ale zároveň největším potenciaálním rizikem sociálních sítí, je možnost kontaktu s ostatními „online“ uživateli v reálném čase. Uživatelé mají navzájem možnost nejen komunikovat ale i sdílet obrazové a zvukové soubory. Nejčastěji bývají sdíleny fotky, videa a další materiály. V případě zneužití profilu dochází ke kompromitaci oběti u veškerých jejích „online“ přátel uložených v profilu oběti, a to v reálném čase.

O tom, že sociální sítě nejsou již jen doménou mladých lidí vypovídá počet uživatelů na profesní sociální síti nazývané LinkedIn, na této sociální síti je možné vyhledávat profesionály v různých oborech. Vzájemné diskuze, ale i sledování životopisů, předchozích pracovních pozic, ale i propojení s dalšími odborníky specializujícími se na stejnou problematiku využívají v dnešní době i personalisté těch největších nadnárodních firem a institucí. Z uvedených informací se zřejmé, jaké následky může mít krádež hesla a následné odcizení uživatelských profilů.

Online hry: jedná se o hraní počítačových her, kde mohou hráči navzájem komunikovat nejen verbálně, ale prostřednictvím webkamery integrované do prostředí hrané hry i vizuálně. Kyberšikana zde může mít formu obtěžování, napadání, vyhrožování. V případě že se jedná o hry, kde se hráči sdružují do skupin, může se

jednat i o šikanu kdy, je oběť vyloučena ze skupiny hráčů. Vzhledem k situaci, že někteří mladí lidé přikládají hraní her velkou důležitost mohou, toto vyloučení velmi špatně nést.

Webové stránky: způsob šikany zde může mít více podob. Jednou z možností je vytváření fiktivních webových stránek, či blogů. Další variantou je využití některých webových služeb, např. YouTube kam bývá nahráno video kompromitující či zesměšňující danou oběť. Tato kompromitující videa bývají také nepatřičně komentována, což oběť ještě více deprimuje.

Instant messaging označovaný často zkratkou IM a textové zprávy označované jako SMS a MMS: jedná se o počítačové aplikace, umožňující komunikaci v reálném čase. Mezi nejrozšířenější programy patří ICQ, Skype, GTalk, MSN, Viber a mnoho dalších. Kyberšikana zde mívá podobu ubližujících zpráv a vzkazů, či vydávání se za oběť pomocí registrace podobné přezdívky či odcizení hesla k účtu oběti. Dále může docházet k zahlcování zprávami a pronásledování.

Blogy: blogem nazýváme online deníky, které bývají často aktualizované s možností vkládání nejen textových informací, ale i obrázků, videí a dalších materiálů. K šikaně na blogu dochází nejčastěji pomocí šíření nepravdivých informací, případně komentářů u daného příspěvku. Také u blogu může dojít k odcizení hesla a následnému převzetí identity daného blogera.

Elektronická pošta tzv. email: v současné době můžeme říci, že email patří k nejpoužívanější písemné komunikaci mezi lidmi. Je třeba si také uvědomit, že se jedná o prostředek velmi snadno zneužitelný. Je velice jednoduché skrýt, komu daná adresa patří, ba dokonce ani není těžké odesílat emaily, které vypadají, že byly odeslány z existující emailové schránky, která patří někomu z okruhu lidí, se kterými běžně komunikují. Podvržené emailové zprávy bývají zneužívány nejen k šikanování, ale i k trestné činnosti např. za účelem vylákání citlivých dat příjemce emailu, kdy se může jednat o pokus k získání čísla platební karty, či přístupových údajů k bankovnímu účtu.

Chatovací místnosti a diskuzní fóra: nejčastěji se jedná o speciální podobu webových stránek, kde je možno komunikovat s ostatními nad daným tématem. U této formy dochází nejčastěji k napadání oběti pro její názory a zesměšňování oběti a jejich

názorů. Falešná identita zde bývá zneužívána vydáváním se za opačné pohlaví, falešné uvádění společných zájmů, případně předstíráním, že je agresor vrstevníkem oběti.

Internetové ankety, dotazníky: jedná se například o ankety, jejichž cílem je zraňovat oběti zdánlivě legračními ale jednoznačně manipulativními otázkami, kde respondenti odpovídají na otázky typu: „Kdo je ve třídě 7. C největší tlustouch?“ kdy je jako varianta odpovědi uvedeno jméno oběti a jako další dvě možnosti odpovědi jsou uvedeni členové třídy, kteří patří mezi nejhubenější v kolektivu.

1.4 Rozdíl mezi šikanou a škádlením

Rozlišit v praxi šikanu (bullying) a škádlení (teasing) bývá často velmi složité, a to vzhledem k tomu, že každý jedinec vnímá škádlení své osoby s různou intenzitou. Zjednodušeně můžeme škádlení definovat jako činnost, u které se předpokládá legrace z obou stran, s tím že by ke škádlení mělo docházet obousměrně.

V případě škádlení se jedná vždy o rovnocenný kamarádský vztah, kde škádlení plní funkci uvolnění atmosféry. Někdy je těžké odlišit škádlení a psychické formy šikany, které jsou využívány převážně dívkami a jsou zakryty ve zdánlivě kamarádském prostředí.

Zvýšení pozornosti vyžaduje též škádlení, kdy skupina škádlí některé jedince více než ostatní. V takových případech je hranice šikanování již poměrně tenká a lze ji rozpoznat až v situaci, kdy škádlený dá jednoznačně najevo, že mu uvedená forma jednání nevyhovuje. Jevem, který je na hranici šikanování a škádlení je vymýšlení a užívání různých, často hanlivých, přezdívek. Jak uvádí Z. Martínek: “Třída touto přezdívkou schválně spolužáka provokuje a ten se může někdy i agresivně bránit a být označen za agresora. Přitom unikne, že právě on je tou obětí, která čelí nepříjemným útokům ze strany spolužáků“(Martínek, 2012, s. 112).

Mantinel škádlení bychom mohli definovat jako situaci, kdy škádlený již stav nebere jako legraci, ale je zraněný či projevuje lítost. V případě, že iniciátora tato situace mrzí, omluví se a nepokračuje ve škádlení, nejedná se o šikanu.

Naopak u šikany při překročení uvedeného mantinelu nedochází k omluvě. Agresor získává pocit převahy nad obětí a snaží se oběť ranit další aktivitou. Aktivita bývá většinou následně stupňována a může přibývat i počet agresorů vůči oběti.

Tabulka 2 : Tabulka rozlišení škádlení a šikanování dle Michala Koláře

	Škádlení	Šikanování
Definice	Škádlení patří k rovnocenným, kamarádským nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.	Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.
1. Záměr	Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Snaha ublížit, zranit a ponižovat.
2. Motiv	Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry.	Základní tandem - moc a krutost. Další motivy: překonávání samoty, zabíjení nudy, žárlivost, přecházení vlastnímu týráni, vykonání něčeho velkého.
3. Postoj	Respekt k druhému a sebeúcta.	Devalvace, znevážení druhého.
4. Citlivost	Vcítění se do druhých	Tvrdost a nelítostnost.
5. Zranitelnost	Dítě není zvýšeně zranitelné a přecitlivělé.	Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
6. Hranice	Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.	Prolamování hranic, "znásilňování" druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že její to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.
7. Právo a svoboda	Rovnoprávnost účastníků. Dítě	Bezpráví. Pokud se dítě

	se může bránit a škádlení opřevovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	brání, nebo dokonce "legraci" oplátí, je tvrdě ztrestáno!
8. Důstojnost	Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
9. Emoční stav	Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
10. Dopad	Podpora sebeobrany, pozitivní nálada.	Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

Zdroj: (Kolář, 2011, s. 65)

1.5 Agrese

V literatuře se setkáváme s různými definicemi agresivního chování. Obecně lze agresivitu definovat jako útočné jednání, jehož hlavním záměrem je ublížit druhému. V situacích, kdy dojde k nezáměrnému ublížení druhému se nejedná o agresi.

Agresivitu můžeme rozdělit na různé typy. Pro problematiku šikany je vhodné rozdělení agrese na **reaktivní** agresi a **proaktivní** agresi, která bývá v některé literatuře ještě přesněji rozdělena a definována slovem instrumentální agrese.

Pojem **reaktivní agrese** můžeme definovat jako určitou formu obranné reakce vůči podnětu, který je vnímán jako ohrožující. Jedná se o reakci, která je okamžitá a bez pragmatického vyhodnocení situace.

Opakem je **proaktivní agrese**. Tento typ agrese je využíván jako prostředek k dosažení agresorova předem definovaného cíle. U proaktivní agrese bývají naplněny jak pocity převahy nad obětí, tak i potěšení z ublížení oběti.

Jako **instrumentální agrese** bývá označováno agresivní jednání, u kterého je agresorem definován určitý cíl. Tento typ agrese je využíván jako prostředek k dosažení agresorova předem definovaného cíle. Jedná se o naučený a ověřený způsob jednání, nutící oběť ke splnění požadavků agresora. U tohoto typu agresivního typu jednání není hlavní důvod agrese dosažení potěšení agresora ze získané převahy nad obětí, ale

dosazení konkrétního cíle, kterého by agresor běžnými prostředky nedosáhl (Černá, 2013).

1.6 Agresor

Obecně známým pravidlem je ve většině případů vyšší fyzická zdatnost agresorů oproti obětem, zejména v případech šikany mezi chlapci. Fyzická převaha či obratnost však není vždy pro šikanování nutná. Agresor je v určitých typech šikany schopen získat pro svůj záměr další účastníky, kteří realizují šikanu i bez hlavního iniciátora, který zůstává obětí utajen. Zejména u dívčí šikany dochází k využívání manipulativního jednání.

Etoped Michal Kolář, který se za dobu své praxe setkal s velkým množstvím agresorů a iniciátorů šikany, ve své knize uvádí termín **morální slepota**: „ Při setkání s agresory bylo vždy zarážející, že tito mladí lidé neměli žádné vědomé pocity viny, netrápili se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímali jako křivdu. Těmto jedincům chyběl jakýkoli náhled na nemorálnost jejich jednání“ (Kolář, 2011, s. 125).

Tabulka 3 : Agresory či iniciátory šikany můžeme rozdělit na 3 typy

Typ	Charakteristika	Vnější forma šikanování	Specifika rodinné výchovy
"Drsňák"	Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energickým přetlakem, kázeňskými problémy - narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností	Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostivě, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.	Častý výskyt agrese a brutality rodičů; jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali
"Slušňák"	Slušný, kultivovaný, narcistický zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.	Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.	Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.
"Srandista"	"Srandista", optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká oblíbený a vlivný.	Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních; patrná snaha vypíchnout "humorné" a "zábavné" stránky.	Nezjištěna významnější specifika; pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Zdroj : (Kolář, 2011, s. 141)

Richard Jedlička ve své knize *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie* uvádí, že větší sklony k fyzickému násilí při šikanování mají chlapci, kteří byli v dětství vystaveni bezdůvodnému trestání, ponižování a celkovému necitlivému zacházení. Tito jedinci mají tendence chovat se ke svému okolí tak, jak zažili ve svém dětství sami. Získávají tím pocit nadřazenosti a moci. V případě, že nejsou sami

přímými agresory, dochází u nich velmi často alespoň ke „ztotožnění s agresorem“ (Jedlička, 2011).

1.7 Oběť

Nelze jednoznačně definovat osobu, která se nestane obětí šikany, vzhledem k tomu, že do jisté míry se může jednat o náhodný výběr. Obětí může být dítě, dospělý jedinec či senior. Nezávisí bezprostředně na věku, schopnostech, znalostech či vzhledu. Nežádá se setkáváme s obětí, která je šikanována pro svoje nadprůměrné schopnosti.

Na druhou stranu lze u některých šikanovaných jedinců najít určité rizikové vlastnosti, jako jsou bojácnost, přehnaná citlivost, menší schopnost zvládat stresové situace a podobně. Vlastní skupinou jsou oběti, které nemají v kolektivu žádného kamaráda a tím pádem jsou zcela izolováni.

Typologie obětí šikany:

Pro potřeby prevence Kolář rozděluje typy obětí do tří skupin:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
- oběti „silné“ a nahodilé
- oběti „deviantní“ a nekonformní
- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti

(Kolář, 2011, s.144).

V publikaci Agresivita a kriminalita školní mládeže Z. Martínek rozlišuje 4 typy obětí:

- oběti na první pohled
- oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček
- handicapované děti
- učitelské děti

Do první skupiny patří děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti a bezbrannosti. Už jejich fyziognomie bývá někdy nápadná, jsou fyzicky slabé a ve svém obličejí zrcadlí slabost a bojácnost. Neumí se ve třídě prosadit, jsou často osamocené a zamlklé, a pokud se stanou terčem počátečních legráček, neumí se bránit, často se rozpláčou nebo utečou.

Ve druhé skupině se nacházejí děti, jejichž rodiče v nich stále vidí malé nesamostatné bytosti, za které se musí všechno vyřizovat a ustavičně je třeba na ně dohlížet. Chování těchto protektivních rodičů, hlavně babiček a matek, je pro ostatní spolužáky silně provokující a vyvolává v nich tendenci se takto „opečovávaným“ dětem posmívat nebo jim škodit. Autor uvádí, že s podobnými scénáři se setkal nejen na prvním stupni základní školy, ale i na středních školách a středních odborných učilištích.

Třetí skupinu tvoří handicapované děti, které jsou pro agresory snadnými oběťmi. Dnešní školství usiluje o integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do běžných škol. Jestliže má tato integrace fungovat, musí být dobře ošetřena a učitelé musí vědět, jaké jsou základní potřeby žáků s jednotlivými druhy postižení. Živelná nepřipravená integrace je pro tyto žáky spíše ohrožující. Autor uvádí příklad, kdy učitel má dojem, že si spolužáci s postiženým žákem krásně hrají (například tím, že si chlapce na vozíku posílají ve velké rychlosti z jedné stany chodby na druhou) a nepřemýšlí o tom, že chlapec nekřičí radostí, ale hrůzou, že z vozíku spadne.

Čtvrtou skupinou jsou podle autora učitelské děti, které jsou často obětí šikany, zejména v případě, že rodič vyučuje na stejné škole, kam chodí jeho děti, v horším případě je sám učí. Ostatní děti tomu učitelskému zpravidla nevěří, že není nijak zvýhodňováno, například, že mu rodiče neřeknou kdy a z čeho bude zkoušeno nebo co bude v písemné práci. Někteří agresivní žáci se za své špatné známky mstí dětem učitelů, od kterých je dostali, takže pozice učitelských dětí ve školním kolektivu je často nezáviděníhodná.

Spouštěcím mechanismem šikany však primárně nejsou vlastnosti jednotlivých obětí, ale hlavním důvodem jsou povahové a násilné vlastnosti agresorů.

2 Věková období, v nichž se šikana projevuje

2.1 Šikanování v předškolním vzdělávání

Mateřská škola je jedno z prvních míst, ve kterém se mohou děti se šikanou setkat, ať již jako potencionální oběti, účastníci šikany, či přihlížející. Vzhledem k tomu, že se ve většině případů jedná o první větší skupinu, do které se dítě ve svém životě dostává, je nováček v tomto kolektivu snadněji ovládán.

Dosavadní zkušenosti potvrzují, že v mateřských školách se setkáváme nejen se základními prvky šikany, ale i se šikanou v počáteční fázi.

Jedním z charakteristických projevů šikanování v předškolním věku je strašení. Jsou to situace, kdy dochází ke zneužívání naivity a důvěřivosti malých dětí jen o něco staršími nebo zralejšími jedinci. Dítě je svými vrstevníky strašeno čertem, bubákem, čarodějnící nebo třeba i zlým psem. Může mu být vyhrožováno fyzickým násilím, ale i násilím na členech jeho rodiny.

Například chlapec v mateřské škole byl dlouhodobě strašen tím, že mu zemře maminka, babička a sestra. Když se těchto výhrůžek přestával bát, šikanující přitvrдили a říkali mu, že si najmou vraha, který jeho blízké zavraždí. Chlapec byl plačtivý, bál se chodit do školky a nikdo z dospělých netušil proč.

Jako prvky šikany můžeme označit chování hraničící se šikanováním, kdy dochází k porušování práv druhého, v některých případech již zaznamenáme i záměr ublížit a radost z převahy. Pomyslnou hranici mezi šikanou a prvky šikany bychom mohli definovat tím, že u prvků šikany na rozdíl od šikany není agresorem plánováno další pokračování agrese. Zkušenosti se šikanou či jejími prvky v takto nízkém věku mohou mít neblahý vliv na další vývoj nejen oběti, ale i agresora.

Michal Kolář uvádí praktickou ukázkou prvků šikanování takto:

„Jakmile si Vlád'a vybere hračku, už je u něj Petr a bere mu ji. Učitelce se to zdá jako banální, opakující se tahanice a posílá oba kluky do kouta. Nevšimne si, že vše probíhá podle jednotného scénáře a ten, od něhož se chce, aby ustupoval, je vždycky Vlád'a“ (Kolář, 2011, s. 76).

U tohoto případu můžeme mluvit i o tzv. instrumentální agresi. V případě, že nedojde k potrestání agresora, může docházet k naučenému chování využívání agrese k dosažení svých cílů již v takto raném dětství.

2.2 Šikanování na 1. stupni ZŠ

Nástup do základní školy je pro každého člověka zásadní událostí. Jedná se nejen o vstup do nového kolektivu, ale hlavně o vzdělávací proces, ve kterém bude žák získávat znalosti a bude i následně hodnocen. Nevýhodu mohou mít žáci, kteří nechodili do mateřské školy a jedná se o jejich první začlenění do kolektivu, které je spojeno se vzdělávacím procesem, na který je třeba se soustředit. Naopak výhodu mají žáci, kteří přicházejí do první třídy již společně s některým ze svých kamarádů z mateřské školy. Dobré začlenění jedince do kolektivu třídy je důležité zejména proto, že s největší pravděpodobností bude tento kolektiv pro něj stejný nebo jen minimálně změněný v následujících devíti letech.

V nižších třídách prvního stupně se setkáváme převážně se slovní šikanou, např. pravidelné posmívání vedoucí k vyčlenění jednotlivce nebo i skupinky žáků z kolektivu. Nejčastěji se jedná o první fázi šikanování, tzv. ostrakismus.

„Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře - je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky apod.“ (Kolář, 1997, s. 32).

Nejčastější projevy ostrakismu:

- spolužáci oběť ignorují, neodpovídají jí na pozdrav, dělají, že ji neslyší;
- u oběda si odsedají jinam, tváří se štítivě;
- oběť je pomlouvána, osočována, je obviňována z něčeho, čeho se nedopustila, všichni svádějí vinu na ni (pozor, je naprosto nepřipustné řešit tuto situaci v komunitním kruhu – všichni se na oběť „sesypou“, dokáží dospělému, že mají pravdu, oběť není v tomto případě schopna čelit množstevní přesile);
- agresoři oběti posílají hanlivé SMS , e-maily, vymýšlí si o ní různé povídky, příběhy, které roznášejí po celé škole;

- agresori oběť záměrně provokují, chtějí, aby zuřila a vztekla se bránila;
- spolužáci urážejí rodiče dětí;
- agresori se vysmívají handicapům oběti, jejím slabostem;
- oběti je nadáváno („Ty hajzle, smrdíš!“ apod.);
- agresori se vysmívají neúspěchu a chybám oběti, často jí při zkoušení napovídají schválně špatné odpovědi, pokud je oběť zopakuje, celá třída se výborně baví;
- agresori vtipkují na adresu oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji, posmívají se jí;
- agresori své pomluvy šíří nejen po celé třídě, ale i celé škole, snaží se, aby se i ostatní spolužáci z jiných tříd k oběti chovali stejným způsobem jako oni.

(Martínek, 2009, s. 119)

Předpoklad, že na prvním stupni se žáci setkají pouze s první fází tzn. ostrakismem nemusí být správný, a to i vzhledem ke kontaktu s žáky z vyšších ročníků. Svědčí o tom případ z knihy M. Koláře Skrytý svět šikanování ve školách:

„Sedmiletá holčička s brašnou na zádech vyšla před školu. Čtyři osmáci na kolečkových bruslích do ní začali narážet. Dívka upadla a začala plakat. Spadly jí brýle a ležely kousek od ní. Jeden chlapec se ve smyku akrobaticky pro brýle sehnul a praštil s nimi o zeď. Když se po chvíli děvčátko zvedlo a udělalo pár kroků, jeden „hrdina“ na ni znovu najel a srazil ji do křoví“ (Kolář, 1997, s. 55).

2.3 Šikanování na 2. stupni ZŠ

Na druhém stupni základní školy již je ve většině případů kolektiv utvořen z předchozí školní docházky na prvním stupni a žáci a žákyně se poměrně dobře znají. Každý žák nebo žákyně by měli mít ve třídě alespoň jednoho kamaráda, kterému se mohou svěřit v případě svých problémů v kolektivu. V tomto věkovém období se již setkáváme nejen se šikanou slovní v počáteční fázi, ale i šikanou v druhé fázi tzn. šikanou fyzické agrese a tvrdé manipulace. Největší riziko fyzické šikany je u žáků, kteří již byli vyčleněni z kolektivu a docházelo vůči nim k tzv. ostrakismu v předchozích letech školní docházky. Rizikovým faktorem pro šikanované jedince jsou na druhém stupni také

školní akce typu škol v přírodě, lyžařského výcviku a podobně. V době, kdy oběť musí trávit veškerý čas v přítomnosti agresorů, bývá i období, kdy dochází ke třetí klíčové fázi šikany tzv. vytvoření jádra. V tuto chvíli se v dané skupině projeví, zda má dostatek charakterově slušných a zároveň silných jedinců, kteří se dokáží postavit agresivně se formující skupině. Často dochází k variantě, kdy se do skupiny agresorů přidávají někteří jedinci z důvodu obav o svoji vlastní bezpečnost. V řadě případů dochází k situacím, kdy členové přidávající se do skupiny z obav o vlastní bezpečnost, dokáží být k oběti stejně či více krutí než jádro skupiny agresorů. Dochází také k povinnému vykonávání agrese, kdy tzv. „kápo“ posílá své nohsledy vykonat fyzickou agresi vůči oběti, které v některých případech i sám přihlíží.

Nejčastější projevy fyzické agrese a psychické manipulace:

- oběti je vyhrožováno zmlácením;
- agresoři berou oběti peníze, zabavují ji kapesné;
- oběť je nucena nosit agresorům tašku, dělat za ně domácí úkoly i ostatní práce v rámci školy;
- agresoři oběti ničí věci, velice časté jsou jejich útoky na její oblečení – rozřezaná bunda, rozřezané tkaničky u bot, nalití vody do bot apod.;
- agresoři ničí výsledky práce oběti – malují do jejich sešitů, počmárají je, namočí je do vody, na středních odborných učilištích při praktické výuce znemožňují oběti dokončit práci, pokud např. oběť uklízí dílnu, schválně ji rozkopávají zametenou hromádku se slovy; „Promiň, ale musíš to udělat znovu“ apod. ;
- agresoři si přivlastňují majetek oběti – penál, kalkulačku, hodinky apod. ;
- oběti je vyhrožováno mučením;
- oběti je vyhrožováno přes telefon, anonymně apod. ;
- oběť je nucena napodobovat různé postavy z televize či filmu – klokana Skyppiho, Chippa a Deyla apod. ;
- agresoři nutí oběť dělat pro ně zábavné přestávky – musí lézt pod lavicí a „hrát si“ na metro, včetně toho, že hlásí jednotlivé stanice;
- agresoři schovávají oběti pomůcky a věci denní potřeby;
- oběti je vyhrožováno na neverbální úrovni – agresoři k ní vysílají různé posunky znamenající zmlácení či zabití, např. sedí na parapetu u okna,

významně se na ni dívají a naznačují úderý pěstí, přejíždějí si prstem po krku a symbolizují podříznutí;

- agresori již „drobně“ fyzicky oběti ubližují – bouchnutí pravítkem, píchnutí kružítkem, nastavování nohy při chůzi, „nechtěné“ nakopnutí při tělocviku, když se hraje např. fotbal;
- agresori malují propiskou při vyučování oběti na záda, na krk, o přestávce ji pomalují fixem celý obličej a nepustí ji k umyvadlu se umýt.

(Martínek, 2009, s. 120)

Pro rodiče dětí je důležité být ostražití vůči možné šikaně svého dítěte. K šikanování nedochází jen u dětí, které mají nějaký hendikep nebo jsou méně schopné, ale i těch kde by se šikana nepředpokládala. Pro příklad uvádím příběh dívky, premiantky třídy:

„Půvabná třináctiletá dívka, premiantka třídy závodně hrající tenis, se stala terčem kritiky a nemilosti skupiny spolužáků. Nedokázala se zapojit do společné zábavy, snad působila poněkud křečovitě a byla příliš orientována na výkon. To však neopravňovalo silného a oblíbeného chlapce, aby jí dlouhodobě fyzicky ubližoval. Jelikož Alena byla zdatná a odvážná dívka, pokoušela se mu někdy postavit a vrátit mu způsobené příkoří, ovšem proti jeho brutalitě neměla šanci. Schytala od něj tvrdé rány a kopance. Nikdo se jí nezastal. Po takovém střetu často plakala. Rodiče ani učitelé se nikdy o jejím trápení nedověděli. Obětí agresivity tohoto „džentlmena“ se po krátké době staly ještě dvě další dívky s výborným prospěchem. Po příchodu nového žáka, který byl jednoznačně nejsilnější a přitom povahově mírný a jemný, násilí zmíněného chlapce ustalo.“ (Kolář, 2011, s. 49).

3 Šikanování na středních školách

3.1 Nepřímé (varovné) znaky šikanování

Pro minimalizaci šikany na školách je třeba vnímat klima celého kolektivu a pokusit se zamezit již prvním náznakům šikanování, případně včas zasáhnout při jejím počátečním zrodu. Důležitou roli při identifikaci šikanování by měli sehrát i rodiče, kteří by si měli pozorně všimnout změn v chování svého dítěte.

Dle Michala Koláře za podezřelé projevy můžeme považovat:

- Za dítětem nedochází domů žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády.
- Dítě je zaražené, posmutnělé, až depresivní, nemluví o tom, co se děje ve škole.
- Špatně usíná, má poruchy spánku, zdají se mu hrůzostrašné sny.
- Dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu.
- Často ho před odchodem do školy nebo po příchodu pobolívá hlava, břicho apod.
- Dítě často navštěvuje lékaře, znenadání se objeví neomluvená absence.
- Dítě chodí ze školy nebo do školy oklikami.
- Přichází domů s potrhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich.
- Často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze.
- Dítě přichází domu vyhladovělé, i když dostává svačiny a obědy má zajištěny.
- Nedokáže uspokojivě vysvětlit svá zranění – „monokl“, odřeniny, modřiny, lehký otřes mozku, naraženou kost nebo zlomeninu, popáleniny na ruce apod.
- Vyhrožuje sebevraždou, nebo se i ni dokonce pokusí.

(Kolář, 2011, s. 227)

V situaci kdy již dochází k šikanování, a oběť potřebuje pomoc okolí, bývá největším problémem oběti neochota či obava svěřit se svým blízkým, a to i v situacích, kdy rodinné vztahy fungují výborně a oběť by neměla mít obavu se svěřit se svými problémy.

Důvody tohoto chování popisuje Michal Kolář takto:

„Dítě má od prvopočátku strach z pomsty za „bonzování“. A později, jak se šikanování postupně zdokonaluje, se dostává jakoby do transu. Nerozumí situaci, je dezorientované, prožívá pocity studu, má zábrany mluvit o svém ponížení. Oběti jsou obrazně řečeno uvězněny uvnitř šikany, a proto nedokážou vidět situaci ani trochu z vnějšku. V rámci vyšinutých norem nemocné skupiny mají sklon přijímat své týrání jako normální, a „přizpůsobí“ se. Často hledají také příčiny svého utrpení v sobě, ve svých chybách. Namáhavě pátrají, co udělaly špatně a proč je spolužáci nemají rádi. Jejich sebezáchovné síly jsou paralyzovány, nebo alespoň oslabeny. Není neobvyklé, že dítě zraněné agresory se snaží oklamat rodiče všelijakými výmluvami, například že si poranění způsobilo samo svou nešikovností.“ (Kolář, 2011, s. 226).

Zdeněk Martínek ve své knize Agresivita a kriminalita školní mládeže dokonce konstatuje: „Je velice naivní se domnívat, že oběť sama přijde za dospělým (ať již rodičem, učitelem, nebo vychovatelem) a oznámí, že je jí ubližováno. Záměrné skrývání ubližování z její strany je způsobeno několika faktory:

- Ze strany agresorů má patologicky vštípeno, že pokud něco řekne, bude to ubližování ještě horší (věty typu: „Zkus něco říct a nedolezeš domů“. „Neutečeš nám, stejně si tě najdeme“ apod.);
- Mnohdy se stydí za to, že si nechá ubližovat a sama se nedokáže bránit;
- Bojí se případného vyšetřování, má za to, že pro ni bude velice nepříjemné, budou se jí ptát na věci, které by sama chtěla zapomenout, velice častý je strach z konfrontace s agresory za přítomnosti dospělých;
- Často se obává toho, že vina za ubližující chování bude svalena na ni;
- Nechce ztratit poslední zbytky vlastní důstojnosti, které ve skupině ještě má;

- Má strach, že bude muset z kolektivu odejít a bude muset změnit své místo, obává se, aby v novém kolektivu nenastalo to samé, co prožívala v tom předchozím;
(Martínek, 2009, s. 129)

3.2 Přímé znaky šikanování

Přímé znaky šikanování můžeme snadněji zpozorovat, vzhledem k tomu, že již agresori volí nápadnější formu. Postupně ztrácí zábrany a nesnaží se o skrývání šikanujícího chování, naopak se snaží oběť zesměšnit či jí jinak ublížit před ostatními.

Dle metodického pokynu MŠMT jsou přímé znaky šikanování např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským ať nenávislným, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních ať trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

(Metodický pokyn k řešení šikanování na školách a školských zařízeních, č. j. MSMT-22294/2013-1.)

Učitelé by měli při zpozorování přímých znaků šikany informovat o svém podezření ostatní pedagogy a situaci v dané skupině ještě pečlivě pozorovat.

V případě, že dojde k nečekanému odhalení šikany učitelem, nebo je učitel šokován brutální formou šikany může docházet k akutnímu šoku pedagoga, který může být spojen s různými pro oběť nevhodnými nežádoucími reakcemi.

Michal Kolář v knize Bolest šikanování uvádí tyto možné reakce:

- Chaos a únik: Dojde k bouřlivému duševnímu, někdy i tělesnému otřesu a naprostému zmatku. Bezprostředně následuje útek ze třídy, často doprovázený nějakým výkřikem, např. „Bože co se to tu děje...“
- Regrese: Pedagog upadne do bezmoci malého dítěte, které naprosto neví, co má dělat, a volá o pomoc své mocnější kolegy (např. „Pomozte mi někdo...“)
- Popření: V popředí je utkvělá myšlenka „To se nemohlo stát“. „To není pravda“ Učitel se obrátí a odejde si něco vyřídit.
- Bagatelizace: Učitel závažnost situace zlehčí, pronese např. „Tak nechte toho kočkování, začíná výuka...“
- Obviňování oběti (pozor je velmi časté!): Vina se přenesla na oběť, učitel prohlásí: „Karle ty zase provokuješ...“
- Egocentrické ublížení: Pedagog propadne sebelítosti a výčtkám (např. „Co jste mi to udělali, vám je jedno, že jsem nešťastná...“).
- Autoritativní, suverénní postoj: Jde o „pseudosiláckou reakci“, vypadá např. následovně: „No tak, co se to tu děje! Okamžitě do lavice, nebo vás srovnám do latě....“
- Agrese: Dojde k impulzivnímu a nekontrolovatelnému jednání. Pedagog vrazí jednomu z agresorů facku.
- Sevření strachem: Dojde k úleku a provalení „stuporózního“ strachu, učitel se nemůže pohnout.

(Kolář, 1997, s.137)

Často se stává, že šikanu nebo podezření na ni bagatelizují i ředitelé škol. Tvrdí, že na jejich škole je klid a k žádnému šikanování tam nikdy nedocházelo. Někdy se dokonce brání vyšetřování a hlavně zveřejňování již prokázané šikany, aby neutrpěla dobrá pověst školy.

3.3 Nejčastější projevy šikanování na středních školách

Šikanování je fenomén, který se v dnešní době pravděpodobně vyskytuje na všech typech středních škol. Projevy šikany se ale mohou významně lišit. Jiné projevy má šikana na učebních oborech, kde jednoznačně převládá počet chlapců a zcela odlišné jsou projevy šikany na středních školách kde je převaha dívek, či gymnáziích kde je poměr chlapců a dívek podobný. Projevy šikany se odvíjejí tedy nejen od typu střední školy, ale i podle poměrného rozložení počtu chlapců a dívek.

U středních odborných učilišť a odborných učilišť se častěji setkáváme s fyzickou šikanou, a to v různých stadiích, kdy dochází k šikanování spolužáků.

Další obětí se může stát učitel, a to nejčastěji v době, kdy je třídě již utvořeno tzv. jádro agresorů.

Případ šikany učitele: „Žáci obklopili učitelku a házeli na ni zbytky od svačiny.

Žáci na střední škole našli nohu od židle. Když si učitelka sedla, spadla na zem. Nato propukl hurónský smích a někteří z aktérů ji obklopili a házeli na ni slupky od banánů, zbytky od svačiny a papírky. Iniciátor této dlouhodobější šikany byl vyloučen. Po vyslechnutí verdiktu na výchovné komisi prohlásil, že pedagožku zabije a pěstí si bouchal do dlaně. Týrání učitele nastartovalo u tohoto mladého muže nekontrolovatelnou agresi“ (Kolář, 2011, s. 70).

U dívčí šikany na středních školách nejčastěji dochází k ostrakizaci ze strany jednotlivých žákyň a následně také k plánovanému rozložení již navázaných vztahů s ostatními členy kolektivu, nejčastěji pomocí pomluv a lží.

„Čtrnáctiletá nenápadná gymnazistka Blanka, zatížená tím, že žila delší dobu v rozklížené rodině, se dostala v důsledku stěhování do nové sehrané třídy. Trochu nešikovně se snažila zapadnout mezi ostatní. Jana, suverénní hvězda třídy, přišla s nápadem zahrát si s Blankou způsobem, kterým si děvčata hrají dost běžně: „Holky, víte co, nebudeme s ní mluvit!“ Blanka nechápala, co se děje. Když se pokoušela vmísit do rozhovoru, spolužačky umlkaly a odvracely se, nebo se ozvala ironická poznámka či uchechtnutí. Blanka se snažila, jak dovedla, a bylo velmi „zábavné“ sledovat její reakce, když třeba uslyšela „nedolejzej“! Děvčata, která s ní zpočátku normálně mluvila, se dostala pod tlak, aby nekazila hru, jež postupně zaujala i chlapce. Brzy seděla Blanka sama v poslední lavici, při rozdělování družstev v tělocviku zbývala vždycky poslední. Třídní učitelka Blančinu izolovanost zpozorovala, snažila se ji „zapojit do kolektivu“, ale bez úspěchu, třída se bavila vymýšlením různých důvodů, proč je nová spolužačka

„nemožná“. – Hra se z nejasných důvodů vymkla z obvyklých mezí a trvala několik měsíců. Vyvrcholilo to poznámkami jako „smrdíš“ nebo „podívej se na sebe, jak vypadáš!“ a dokonce „co kdybys konečně vypadla – no, odevšad!“ Blanka nevydržela, pokusila se o suicidium, jen náhodou neúspěšné. (Rodiče se vrátili domů dříve, než měli, přiotrávené děvče se podařilo zachránit). Byla nutná psychiatrická hospitalizace. Rodiče našli Blance jinou školu, kde s pomocí delší psychoterapeutické péče jakž-takž zapadla mezi spolužáky“ (Říčan, 2010, s. 11).

3.4 Stadia šikany ve skupině středoškoláků

Běžně se v kolektivech setkáváme s více či méně oblíbenými jedinci, což je zcela normální situace v každé skupině lidí. Klíčovým faktorem pro možný vznik šikany je celkové „fungování“ dané skupiny. Určitá skupina jedinců ani za šikanu nepovažuje situace, kdy kolektiv nekomunikuje s některými jednotlivci a pod slovem šikana si představují pouze fyzický způsob šikanování případně doplněný o nadávky a urážky. Z tohoto pohledu vidí svět šikanování „černobíle“ a rozlišují šikanu na fyzickou a slovní. Toto vnímání se zcela nedostatečné.

V literatuře se setkáváme s rozdělením šikany na pět stadií, které bere v potaz postupy průběh šikanování oběti od počátečních až k nejpokročilejším stadiím

1. stadium: Zrod ostrakismu

Ostrakizace v původním významu proces obrany demokracie, při kterém došlo k označení jedince údajně ohrožujícího demokracii. Tento člověk byl následně odsouzen do vyhnanství. Slovo ostrakismus používáme ve spojení s mírnou šikanou v prvním stádiu, kam můžeme zařadit psychické ubližování. Jedinec není uznáván v kolektivu, je neoblíben, ostatní s ním omezují komunikaci na minimum či nekomunikují vůbec. Dále tato forma obsahuje různé druhy legráček na adresu oběti. Následkem tohoto jednání je situace, kdy se sama oběť začíná stranit kolektivu. Situace, kdy jedinec odmítá začlenění do různých týmových her, či případy kdy kapitáni dvou týmů nemají zájem o tohoto spoluhráče a zesměšňují ho, bychom neměli přehlédnout a prověřit zda nedochází k šikanování.

2. stadium: **Přitvrzování v manipulaci a výskyt fyzické agrese**

V případech kdy se nepodaří zastavit šikanu ihned ve stádiu ostrakizace, pak ve většině případů dochází k přechodu k tvrdším formám šikany. Agresor či skupina agresorů si již pomocí ostrakizace vytipovali vhodnou oběť, která je slabá a pravděpodobně nebude klást větší odpor. K posílení agrese dochází často v období stresových situací pro agresora, jako je například pololetní hodnocení. V tomto stadiu šikany dochází k fyzickému napadání oběti, ale i k ničení jejích věcí. Psychický tlak bývá často spojen již s výhrůzkami typu „Zkus doma něco říct a uvidíš!“

V této fázi již nebývá agresor osamocen a dochází k rozdělení kolektivu na jednotlivé skupiny, které lze rozdělit podle jejich stupně krutosti. Hlavní agresor, či agresori jsou doplněni dalšími členy skupiny a následně dochází k formování tzv. agresivního jádra.

3. stadium: **Vytvoření jádra agresorů**

Jedná se o zcela klíčový moment. V případě, že nevznikne skupina, která by zastavila tvrdé manipulace a počáteční fyzickou agresi některých jednotlivců, dojde k vytvoření jádra agresorů. Jejich vzájemná „spolupráce“ začíná být systematická a šikanování je stále krutější a promyšlenější. Skupina bývá označována jako tzv. úderné jádro a její členové si v této fázi jednoznačně uvědomují svoji významnou převahu nad obětí a ztrácejí zábrany. V této situaci již je kolektiv zcela narušen a následně dochází často z obav o vlastní bezpečnost k rozporným reakcím členů kolektivu na jednání agresorů a bojí o šikaně informovat jak v rodině, tak i kompetentní osoby.

4. stadium: **Většina přijímá normy agresorů**

V této fázi již agresori nastolují jasná pravidla a absolutní většina skupiny tato pravidla přijímá, ať již ze strachu o vlastní bezpečnost, nebo se jim možnost převahy nad obětí také zalíbila. Žáci, kteří se vždy chovali slušně, se začínají chovat krutě, fyzické týrání oběti i sami iniciují a vyzývají k němu. Je velmi komplikované konstatovat, zda je to z důvodu uvědomění si rozdělování skupiny na vládnoucí skupinu a poddané a dochází k obavě o vlastní bezpečnost, nebo zda také našli zalíbení v krutosti a možnosti převahy nad obětí.

V tomto stadiu bývá oběť například škrцена, hromadně kopána ostatními, zastrašována různými zbraněmi. Výjimkou nejsou ani výhrůžky fyzickou likvidací oběti, či osob blízkých.

5. stadium: **Dokonalá šikana tzv. absolutní totalita**

V poslední možné fázi šikany jsou veškerá pravidla a normy agresorů respektovány všemi členy skupiny tzn., dochází k totalitní ideologii šikanování tzv. stadia vykořisťování. Nyní můžeme mluvit o rozložení členů na 2 skupiny, pro které je možno zvolit výstižný termín otroci a otrokáři. Agresoři se považují za nadlidi, oproti tomu své oběti označují jako poddané, bažanty a podobně. Agresoři si dokazují svoji moc nad obětí stále se stupňujícím násilím a neschopnosti oběti se jakkoli bránit. U agresorů dochází k vytrácení posledního zbytku zábran, ale i smyslu pro realitu, nepřipouštějí si pocit vlastní viny a stávají se na šikanování závislími. „Otrokáři“ získávají závislost na způsobování bolesti. Naproti tomu otroci jsou připraveni plnit všechny požadavky otrokářů, jsou na nich zcela závislí. Vzhledem k vytrácení zábran a viditelných následků na oběti se šikana někdy „provalí“. Oběť je ovšem v některých případech na agresorovi natolik závislá, že se otrokáře zastává a snaží se zabránit vyšetřování.

Na středních školách je možné se setkat se všemi pěti výše uvedenými stadii. Páté stadium se projevuje více v nápravných zařízeních pro dospělé, ve vojenském prostředí či ve výchovných ústavech pro mládež. Na školách se páté stadium projevuje spíše výjimečně. Jedná se obvykle o případy, kdy vůdcem jádra agresorů je žák, který je pro svoje znalosti a schopnosti uznáván nejen spolužáky, ale i učiteli.

4 Následky šikanování

4.1 Poškození psychického a fyzického stavu oběti

Situace každého šikanovaného dítěte je velmi nepříjemná, složitá a často bolestná. Oběť při šikaně zažívá značné psychické a fyzické utrpení, které si přenáší do dalšího života. Jestliže je agrese skutečně brutální (čtvrtý až pátý stupeň), oběť má celoživotní následky. Charakter poškození může vyústit až v sebevražedné sklony oběti (Kolář, 1997; Kolář, 2011).

Tyto následky mohou mít podobu někdy i vážných fyzických poranění, častěji se však vyskytují následky psychické. Trvalé následky zůstanou většině obětí i v případě úspěšného vyřešení šikany.

Podle F. Koukolíka: „ Šikana oběti poškozuje psychologicky i sociálně. Oběti pravidelné šikany postrádají sebedůvěru, mají nižší sebeúctu, mají méně blízkých přátel, porušena bývá jejich schopnost soustředění. Je možné, že šikana se podílí na dětském sebepoškozování a sebevražedných pokusech. V dospělosti jsou oběti šikany náchylnější ke stavům úzkosti, deprese a osamělosti, mohou mít potíže s heterosexuálními vztahy“ (Koukolík, 1996, s. 210).

Za psychické následky jsou nejčastěji považovány:

- poruchy nálad, strach, úzkostné až depresivní poruchy;
- poruchy sebehodnocení a sebedůvěry;
- poruchy příjmu potravy;
- poruchy spánku;
- zvýšená unavitelnost;
- sklon k závislostem (tendence řešit napětí únikem k závislosti).

Sociální následky se zpravidla projevují jako:

- snížená schopnost v navazování a udržování vztahů;
- zhoršený výkon v různých oblastech (i prospěch);
- snížené osobní ambice;
- nedůvěra vůči lidem, společnosti.
- sklon k asociálnímu jednání;
- sklon k členství v rizikových skupinách;
- potenciál stát se agresorem;
- oslabení mravních a morálních postojů;

Koukolík dále uvádí, že oběti šikany se často stávají záškoláky, častěji navštěvují lékaře s rozmanitými příznaky, včetně poruch vědomí, zvracení, bolestí v končetinách, bolestí hlavy apod.

Kolář potvrzuje, že i u obětí šikany v počátečních stádiích dochází k dlouhodobým následkům.

„Zdálo by se, že všudypřítomné zárodečné a rané podoby šikanování nemohou mít téměř žádné důsledky. To je však velký omyl. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to nepředvídatelnější. Potřeby ostrakizovaných a „mírně“ šikanovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány, tedy neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní. Zastávám názor, že šikanování je vždy nutné chápat jako těžkou psychickou deprivaci“ (Kolář, 2011, s. 158).

4.2 Fixování antisociálních postojů u agresorů

Šikanující jedinci se naučí, jak lze zneužitím síly ovládat jiné lidi. Šikanující chování se může stát součástí jejich sociálně psychologické výbavy a často také jejich asociálního nebo antisociálního jednání. Vytváří a stále se u nich prohlubuje touha po moci nad druhými, potřeba někoho ovládat, pocit beztréstnosti a také vědomí že existuje jen málo statečných lidí, kteří jsou schopni a ochotni se jim postavit.

V případech instrumentální agrese, kdy dojde u agresora nejen k uspokojení pocitu převahy nad obětí, ale i k získání konkrétních výhod, dochází k fixování tohoto jednání za účelem dosažení určitého cíle. Agrese je následně využívána jako nástroj k dosažení určitých cílů. Tito agresori mohou následně získávat pocit, že jejich jednání je „normální“ v některých případech jej označují jako „přizpůsobené době“ či se někteří hrdě hlásí k pozici „tvrdého vyjednavče“.

Za nejzávažnější důsledek šikanování pro agresora a aktivní účastníky ubližování považuje Kolář deficit v jejich mravním a sociálním vývoji. Pokud jim není poskytnuta pomoc, může nastat fixování a upevnění antisociálních postojů, které mohou vyústit až v trestnou činnost (Kolář, 1997; Kolář, 2011).

4.3 Ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Při výskytu šikany ve škole zaujímají významnou roli nejen agresori a jejich oběti, ale také další žáci ze třídy nebo žáci z celé školy a učitelé, kteří ve třídě či škole působí. V prvopočátcích šikany se lze výjimečně setkat s interakcí, při níž spolužáci vyjádří nesouhlas s chováním agresora, jsou schopni postavit se na stranu oběti a poskytnout jí ochranu.

Spolužáci mohou vystupovat jako přátelé agresora, kteří jeho chování podporují nebo akceptují. Řada žáků z této skupiny si uvědomuje, že pokud by aktuální oběť šikany ze školy odešla, kdokoli z nich se může stát novou obětí šikany. V případě silně rozvinuté šikany ve třídě se často stává, že pouhý odchod oběti či agresora situaci neřeší. Jejich role jsou nahrazeny jinými studenty ve třídě a šikana pokračuje dál. Specifickou roli mají tzv. agresivní či provokující oběti, označované také jako agresori – oběti. Jedná se o žáky, kteří jsou současně viktimizováni a současně vykazují agresivní rysy chování vůči svým spolužákům.

Všechny zúčastněné spojuje jeden společný pocit, a tím je strach. Oběti mají strach z agresorů, spolužáci a svědci, kteří se na šikanování nepodílejí, mají strach, aby se sami nedostali do role obětí a agresori a ti, kdo jim pomáhají, mají strach z prozrazení.

Jedinci, kteří byli svědky šikanování ve skupině, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. U žáků se následně upevňuje názor, že s tím společností nic nemůže udělat. Autority nemohou

pomoci zajistit ochranu a bezpečnost slabším jedincům. Jsou překračovány mravní a zákonné normy, aniž by agresory kdokoliv potrestal. Po této zkušenosti přistupují podobně ve svém dalším životě k násilí a nezákonnému jednání. Neudělají nic. Jsou pasivní. Nebo později zkusí také použít násilí, protože viděli a ví, jak se to dělá (Kolář, 1997; Kolář, 2011).

5 Prevence a řešení šikany

5.1 Prevence šikany

U šikany, stejně jako u všech ostatních negativních sociálních jevů, je velmi důležitá prevence. Prevence se obvykle dělí na primární, sekundární a terciární. Primární prevence se snaží vytvořit podmínky, aby šikana vůbec nemohla vzniknout. Do primární prevence patří dlouhodobé a záměrné budování příznivého školního klimatu, na němž se podílejí učitelé, vedení školy, žáci, rodiče i nepedagogičtí pracovníci školy. Její důležitou součástí je informovat žáky o šikaně, aby věděli, že šikana je hrozba, která reálně existuje, a která může napadnout a rozložit vztahy v každé třídě. Jejím úkolem je rozvíjet sociální dovednosti žáků, které jsou přímo zaměřené na rozpoznání šikany a jejích příznaků a informovat žáky, jak na projevy šikanování mají reagovat, jak se jim bránit, komu je oznámit apod.

Prevence spočívá i v tom, že učitel musí průběžně sledovat vztahy ve třídě, zejména situaci potencionálních obětí tzv. outsiderů. Měl by si pozorně všimnout dětí plachých, úzkostných, různě handicapovaných, méně chápavých, méně komunikativních, izolovaných a dětí něčím odlišných. Je dobře, když učitelé vědí, co se děje ve třídě a v budově školy před vyučováním, o přestávkách i po vyučování.

Každá škola musí mít vyškoleného alespoň jednoho odborníka pro koordinaci a následně i pro řešení šikany, což bývá školní metodik prevence, či výchovný poradce. Tento pracovník by měl být rovněž v průběhu celého školního roku informován o dění ve všech prostorách školy v době mimo vyučování, měl by být pravidelně ve škole a sledovat chování žáků při různých příležitostech.

Sekundární prevence se zabývá šikanou, která již vznikla a v rámci řešení situace se snaží přijmout opatření, aby se šikana znovu neopakovala. Nejdůležitější funkcí sekundární prevence je vytvořit u žáků přesvědčení, že šikana v žádném případě nebude ve škole tolerována, a že to, k čemu došlo, se už nikdy nesmí opakovat. Do sekundární prevence je vhodné zapojit i rodiče žáků.

Terciární prevence se týká opatření, která zahrnují činnost speciálních pracovišť, která se odborně zabývají samotnými agresory a oběťmi šikany. Jde hlavně o potrestání agresorů a pomoc obětem. Často je nutná i odborná pomoc agresorům, aby se dokázali vyrovnat se vzniklou situací a jejím řešením.

Každá škola by si na základě Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních měla vytvořit Školní program proti šikanování. Závazná pravidla chování mohou být společně domluvena a formulována v každé třídě například v podobě Charty třídy. Vytvoření takového dokumentu by mělo být výsledkem společné diskuse o tom, jak by se měli chovat učitelé k žákům, žáci k učitelům a žáci mezi sebou navzájem. Žáci pak sami mohou formulovat stručné zásady, jimiž by se vzájemné chování mělo řídit.

Nakonec mohou společně vybrat určitý počet zásad, které považují za nejdůležitější a vytvořit „desatero“ nebo i jiný počet zásad, které budou podepsány všemi žáky a považovány za závazné (Říčan, 1995).

Sepsáním takovéto smlouvy mohou žáci získat pocit, že si pravidla svého chování vytvořili sami a je pravděpodobné, že je budou dodržovat ochotněji než zákazy a příkazy, které dostávají od dospělých osob. Chartu je vhodné vyvěsit na určené místo ve třídě a připojit podpisy žáků a učitelů. V současné době už lze na internetu najít velké množství různých chart, desater, smluv, dohod a etických kodexů, které si jednotlivé školy samy tvořivě zpracovávají.

Z iniciativy rodičů dětí postižených šikanou vzniklo v Praze Občanské sdružení proti šikaně. Sdružení spolupracuje s odborníky v oblasti pedagogicko-psychologické a právní a má za cíl jednak pomoci ostatním postiženým, ale usiluje také o změnu přístupu k problematice šikany a postojů institucí k jejímu řešení.

5.2 Řešení šikany

V okamžiku, kdy se šikana ve skupině vyskytne, je velmi obtížné nalézt vhodnou formu zákroku, který by měl rychlý efekt. Najít účinné řešení zpravidla trvá delší dobu.

Při vyšetřování a terapii je důležité znát vývojová stadia šikany. Vyšetřování objevené šikany začíná u oběti a musí dodržovat určitou strategii, jinak hrozí zhoršení situace se závažnými následky pro oběť i celou skupinu. Může se stát, že v počátcích šikany oběť agresora prozradí. Pedagog po konfrontaci s agresorem, který vždy výpověď vyvrátí, potrestá oba žáky a oběť pak za své „žalování“ tvrdě pyká. Proto by nikdy v průběhu vyšetřování nemělo dojít k přímé konfrontaci agresora a oběti.

Nejdůležitější je zabránit prozrazení toho, kdo o šikaně informoval a zabránit tak pomstě agresora.

Oběti se při vyšetřování ve většině případů bojí svědčit a vypovídat, protože mají silný strach z pomsty a někdy se dokonce bojí o život. Těžko se jim mluví o tom, že byly týrány. Při prozrazení agresora oběť prožívá pocity viny, výčitky a silnou úzkost. Proto je nutné nalézt vhodné svědky, kteří jsou ochotni pravdivě vypovídat. Bývá to velmi obtížné, protože spolužáci se buď bojí vypovídat, nebo svědčí falešně. Pokud ostatní žáci agresory podporují, je mimořádně těžké jejich lži odhalit i prokázat. S vhodnými svědky se individuálně či konfrontačně vedou rozhovory. Poslední krok při strategii šetření šikany je rozhovor s agresory. Přistupuje se k němu až tehdy, jsou-li shromážděny všechny potřebné důkazy k jejich usvědčení, protože agresori vždy při vyšetřování záměrně a vynalézavě lžou, překrucují fakta ve svůj prospěch, nutí oběti ke lhaní, snaží se zahladit stopy a pomstít se.

Podle zkušeností M. Koláře, vyšetřování často komplikují rodiče agresorů i rodiče obětí. Rodiče agresorů odmítají nařčení svých dětí z týrání a žádají zastavení vyšetřování. Rodiče obětí rovněž často žádají o zastavení šetření, protože mají obavy z jeho průběhu i důsledků. Bojí se především o zdraví svého dítěte. Tvrdí, že kdyby se agresori dozvěděli, že byli prozrazeni, najdou si jejich dítě kdykoliv a zmrzačí ho (Kolář, 2005).

Po prokázání šikany by mělo následovat zabezpečení ochrany obětí, pohovor s agresory a jejich rodiči a oznámení potrestání před celou třídou. V praxi trest zpravidla obnáší nápravná výchovná opatření. V počátečních případech šikany mnohdy postačí, pokud je nepřípustné chování pojmenováno, vysvětleno a zdůrazněn fakt, že jeho další pokračování bude mít již konkrétní závažné důsledky.

V některých případech je možno použít metodu usmíření mezi agresorem a obětí. Cílem metody je pokusit se o vcítění agresora do pocitů oběti a zároveň změnit vztahy k lepšímu v celé skupině. Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří šikanování přihlíželi, ale nezasáhli.

Škola má k dispozici pro zastavení násilí agresorů běžná, ale i mimořádná nápravná opatření. Při šikanování se využívají zejména tato:

- výchovná opatření (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy; podmíněné vyloučení a vyloučení ze školy – nelze použít v případě žáka, který plní povinnou školní docházku);
- snížení známky z chování;
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny (je třeba individuálně posoudit efektivitu tohoto opatření, aby nedošlo k přesunutí šikany do nového prostředí a podmínek);
- vyloučení ze školy při opakování násilí po rozhodnutí výchovné komise – nelze použít v případě žáka, který plní povinnou školní docházku;
- ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu;
- ředitel školy podá návrh orgánu sociálně-právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu;

Doporučuje se dále pracovat s agresorem z důvodů jeho pochopení a uvědomění si vlastního chování, motivů chování a zejména následků. V případě potřeby může škola doporučit zákonnému zástupci zajištění péče v pedagogicko-psychologické poradně, středisku výchovné péče nebo u jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů.

Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech:

- dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu,
- dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, s ním souvisejících činností anebo poskytování školských služeb,
- dojde-li k závažnějšímu případu šikanování nebo při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu trestného činu.

(Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních. Č. j. MSMT- 22294/2013-1).

6 Empirická část

6.1 Cíl a hypotézy výzkumného šetření

Cílem empirického šetření v praktické části bakalářské práce bylo ověřit formy, projevy a důsledky šikany na vybraných středních školách. Dále zjistit a popsat zkušenosti žáků a učitelů se šikanováním na těchto školách a ověřit, zda jsou učitelé připraveni projevy šikanování řešit.

K výzkumnému ověření byly formulovány následující hypotézy:

1. Většina žáků školy se během své školní docházky setkala se šikanováním.
2. Na středním odborném učilišti má šikana jiné formy než na střední odborné škole.
3. Většina žáků je k projevům šikanování spolužáků pasivní.
4. Většina učitelů se snaží projevy šikany na místě řešit.

6.2 Metody empirického šetření

K provedení empirického šetření ve školách byla použita metoda šetření pomocí dotazníku, který jsem si k tomuto účelu vytvořil. Dotazník obsahoval celkem 12 uzavřených otázek, 13. otázka byla otevřená.

Respondent měl vždy několik možností odpovědí. Dotazník byl anonymní, ale bylo zjišťováno pohlaví žáků.

Druhou částí empirického šetření bylo zjišťování názorů a zkušeností učitelů. K tomuto účelu byl využit řízený rozhovor s učiteli.

6.3 Výzkumný vzorek žáků

Vzorek respondentů se skládal ze 153 žáků pěti středních škol. Ve vzorku byly zastoupeny školy pražské i mimopražské. Pro empirické šetření byli vybráni plnoletí žáci posledních ročníků středních škol a středních odborných učilišť, u nichž se předpokládala určitá zkušenost se šikanováním během všech ročníků studia. Jednalo se o žáky dvou středních průmyslových škol elektrotechnických, o žáky a žákyně střední

hotelové školy, o žáky maturitního ročníku střední integrované školy a o žáky učebního oboru střední integrované školy.

„**Vzorek A**“ - žáci čtvrtého ročníku střední pražské střední průmyslové školy elektrotechnické, vzorek 26 respondentů.

„**Vzorek B**“ - žáci čtvrtého ročníku střední pražské střední průmyslové školy elektrotechnické, vzorek 39 respondentů.

„**Vzorek C**“ - žáci čtvrtého ročníku hotelové školy s působností ve městě do 15 000 obyvatel, vzorek obsahuje 52 respondentů.

„**Vzorek D**“ - žáci čtvrtého ročníku maturitního oboru střední integrované školy nacházející se ve městě do 10 000 obyvatel, v počtu 16 respondentů.

„**Vzorek E**“ – žáci posledního ročníku učebního oboru střední integrované školy nacházející se ve městě do 10 000 obyvatel, v počtu 20 respondentů.

6.4 Výsledky dotazníků žáků středních škol

Otázka č. 1: Vaše pohlaví

Výběr z možností, zodpovězeno 153x, nezodpovězeno 0x

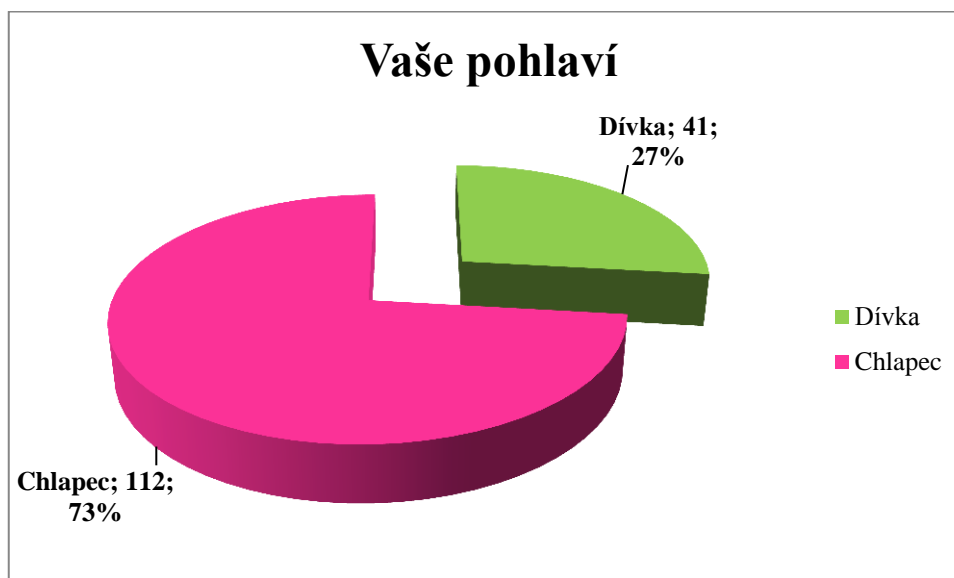
Tabulka 4 : Vaše pohlaví

Možnosti odpovědi	Odpovědí	Podíl
Dívka	41	27%
Chlapec	112	73%

Tabulka 5 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 1

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	26	17%
Vzorek B	39	25%
Vzorek C	52	34%
Vzorek D	16	10%
Vzorek E	20	13%

Graf 1 : Vaše pohlaví

Z celkového počtu, 153 respondentů bylo 73% chlapců a 27% dívek. Dotazník byl zadán na čtyřech školách s elektrotechnickým zaměřením, kde se jednalo téměř výhradně o chlapce a na jedné hotelové škole kde převažoval počet dívek.

Otázka č. 2: Co si představujete pod pojmem šikana

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 153x, nezodpovězeno 0x

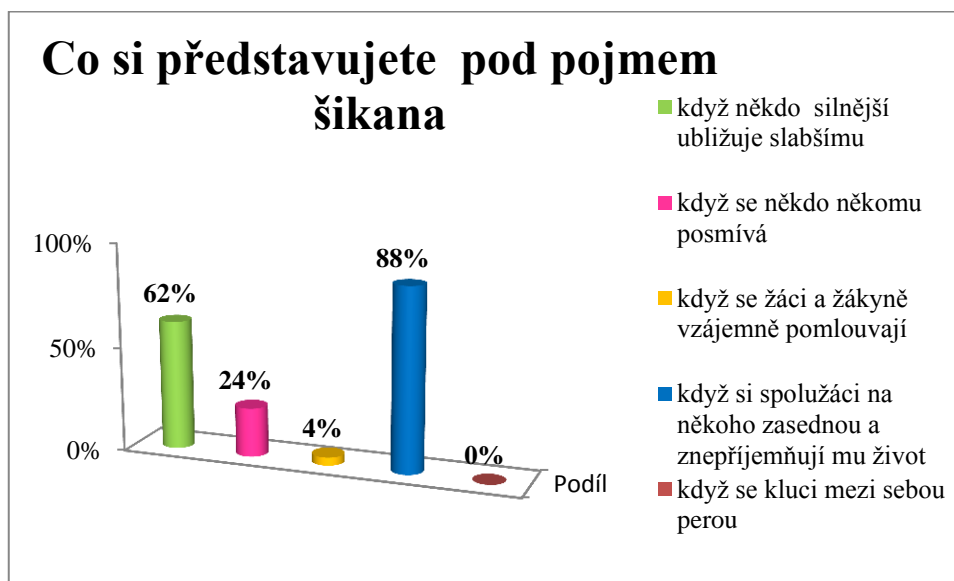
Tabulka 6 : Co si představuje pod pojmem šikana

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
když někdo silnější ubližuje slabšímu	95	62%
když se někdo někomu posmívá	36	24%
když se žáci a žákyně vzájemně pomlouvají	6	4%
když si spolužáci na někoho zasednou a znepříjemňují mu život	134	88%
když se kluci mezi sebou perou	0	0%

Tabulka 7 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 2

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	26	17%
Vzorek B	39	25%
Vzorek C	52	34%
Vzorek D	16	10%
Vzorek E	20	13%

Graf 2 : Co si představujete pod pojmem šikana

Většina všech respondentů konkrétně 88% vnímá jako šikanu „když si spolužáci na někoho zasednou a znepríjemňují mu život“. Druhou nejčastější odpovědí byla varianta „když někdo silnější ubližuje slabšímu“, kterou uvedlo 62% respondentů. Následovala možnost „když se někdo někomu posmívá“ zastoupena 24%. Pouhá 4% dotázaných uvedla odpověď „když se žáci a žákyně navzájem pomlouvají“. Možnost „když se kluci mezi sebou perou“ nebyla vyplněna ani v jednom případě.

Otázka č. 3: Setkali jste se někdy se šikanou

Výběr z možností, zodpovězeno 153x, nezodpovězeno 0x

Tabulka 8 : Setkali jste se někdy se šikanou

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
NE	34	22%
ANO	119	78%

Tabulka 9 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 3

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	26	17%
Vzorek B	39	25%
Vzorek C	52	34%
Vzorek D	16	10%
Vzorek E	20	13%

Graf 3 : Setkali jste se někdy se šikanou

Tato otázka byla klíčová pro hypotézu: **Většina žáků se během své školní docházky setkala se šikanováním.**

Došlo k jednoznačnému potvrzení stanovené hypotézy. Většina žáků konkrétně 119 žáků či žákyň ze vzorku 153 respondentů se setkala se šikanou. V procentuálním vyjádření se s šikanou setkala 78% respondentů a pouze 22% dotázaných nemá se šikanou žádné zkušenosti.

Otázka č. 4: Se šikanou jste se setkali

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 119x, nezodpovězeno 0x

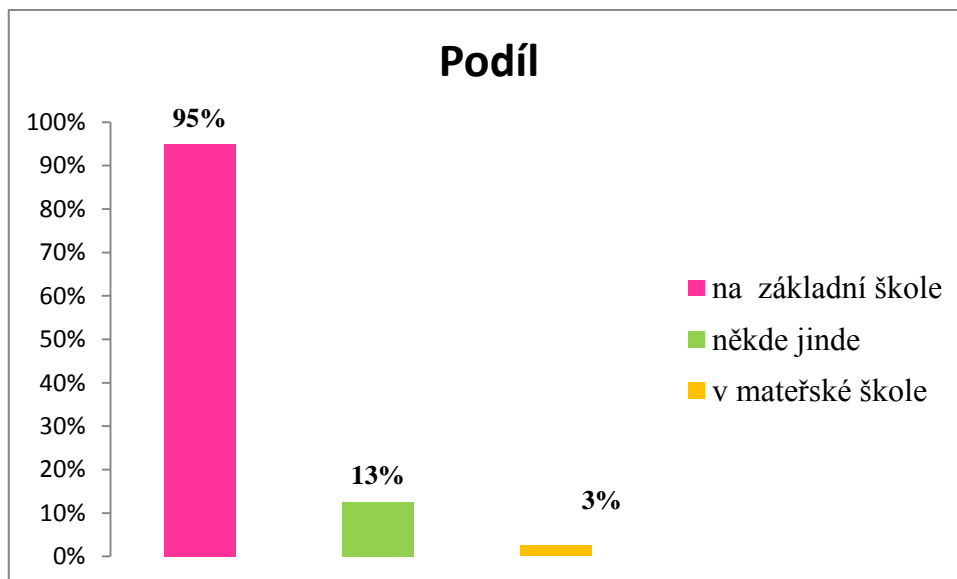
Tabulka 10 : Se šikanou jste se setkali

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
na základní škole	113	95%
někde jinde	15	13%
v mateřské škole	3	3%

Tabulka 11 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 4

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	23	19%
Vzorek B	29	24%
Vzorek C	45	38%
Vzorek D	11	9%
Vzorek E	11	9%

Graf 4 : Se šikanou jste se setkali

Je poměrně zajímavé, že téměř všichni respondenti, kteří se někdy setkali se šikanou mají již tuto zkušenost ze základní školy. Jedná se o 95 % dotázaných. Naopak pouhá 3 % respondentů uvádí zkušenost se šikanou z mateřské školy. Možnost někde jinde byla vyplněna ve 13 % případech. U této otázky v nabídce odpovědí záměrně

nebyla uvedena střední škola a otázce šikanování na střední škole byla věnována samostatná otázka. Došlo k potvrzení domněnky, že žáci, pokud jim nebude položena přímá otázka na šikanu na střední škole, kterou právě studují, neprovedou označení někde jinde a nevyplní střední školu.

Otázka č. 5: Setkali jste se šikanou na střední škole odborné škole nebo středním odborném učilišti ?

Výběr z možností, zodpovězeno 119x, nezodpovězeno 0x

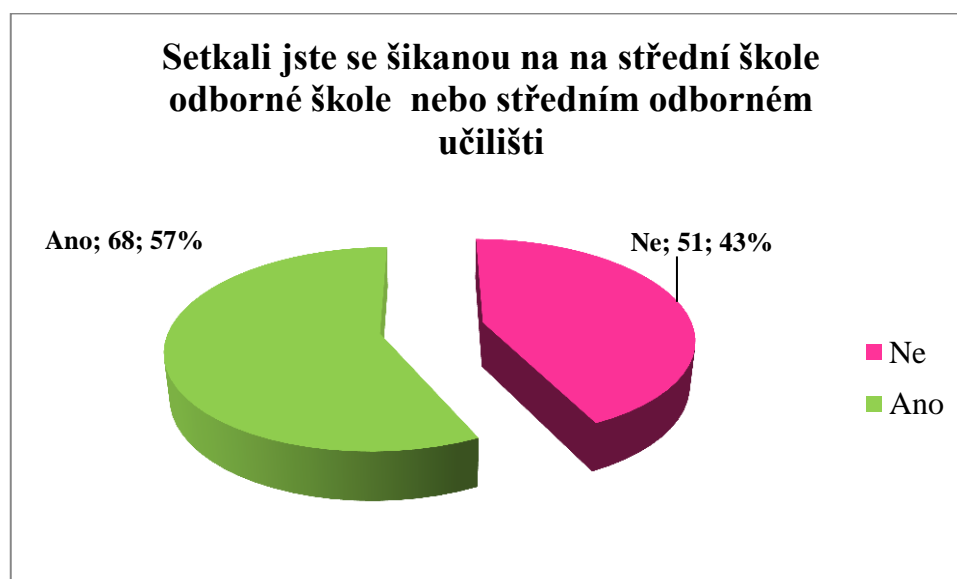
Tabulka 12 : Setkali jste se šikanou na střední škole odborné škole nebo středním odborném učilišti?

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
Ne	51	43%
Ano	68	57%

Tabulka 13: Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 5

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	23	19%
Vzorek B	29	24%
Vzorek C	45	38%
Vzorek D	11	9%
Vzorek E	11	9%

Graf 5 : Setkali jste se šikanou na střední škole odborné škole nebo středním odborném učilišti?

Většina žáků se setkala se šikanou na středních školách či středních odborných učilištích. Jednalo se o těsnou většinu obsahující 57% všech respondentů. Příjemným překvapením je fakt, že 43% dotázaných se nikdy na střední škole nesetkalo se šikanou. Vzhledem k tomu že se jedná o respondenty z posledních ročníků je pravděpodobné, že se ani už se šikanou na střední škole během svého studia nesetkají.

Otázka č. 6: Pokud jste se setkali se šikanováním na střední škole, bylo to:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 68x, nezodpovězeno 0x

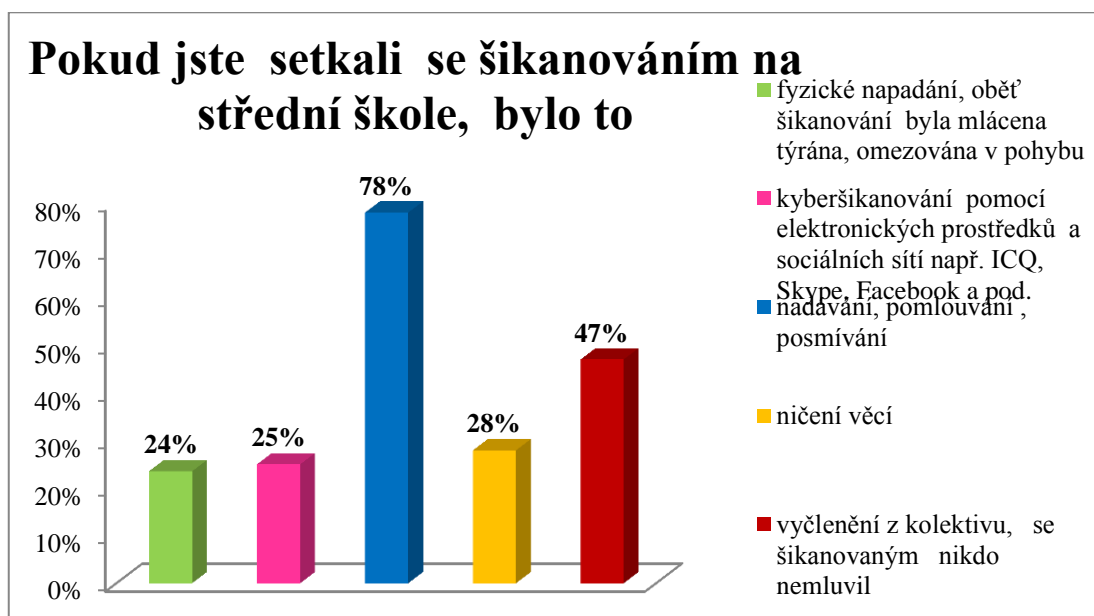
Tabulka 14 : Pokud jste se setkali se šikanováním na střední škole, bylo to:

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
fyzické napadání, oběť šikanování byla mlácena týrána, omezována v pohybu	16	24%
kyberšikanování pomocí elektronických prostředků a sociálních sítí např. ICQ, Skype, Facebook a pod.	17	25%
nadávání, pomlouvání , posmívání	53	78%
ničení věcí	19	28%
vyčlenění z kolektivu, se šikanovaným nikdo nemluvil	32	47%

Tabulka 15 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 6

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	11	16%
Vzorek B	17	25%
Vzorek C	25	37%
Vzorek D	7	10%
Vzorek E	8	12%

Graf 6 : Pokud jste se setkali se šikanováním na střední škole, bylo to:

Jako nejčastější forma šikany vychází z nabízených variant „nadávání, pomlouvání, posmívání“ se kterým se setkala 78% dotazovaných. Následuje forma tzv. ostrakizace, kterou v našem dotazníku označujeme jako „vyčlenění z kolektivu, se šikanovaným nikdo nemluvil“ s touto formou šikany se na střední škole setkala 47% respondentů. S ničením věcí oběti má zkušenosti 28 % dotazovaných. Přesně čtvrtina respondentů se setkala s šikanováním pomocí elektronických prostředků tzv. kyberšikanou. S fyzickým napadáním oběti se setkala 24% respondentů.

Otázka č. 7: Na šikanování se podíleli

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 68x, nezodpovězeno 0x

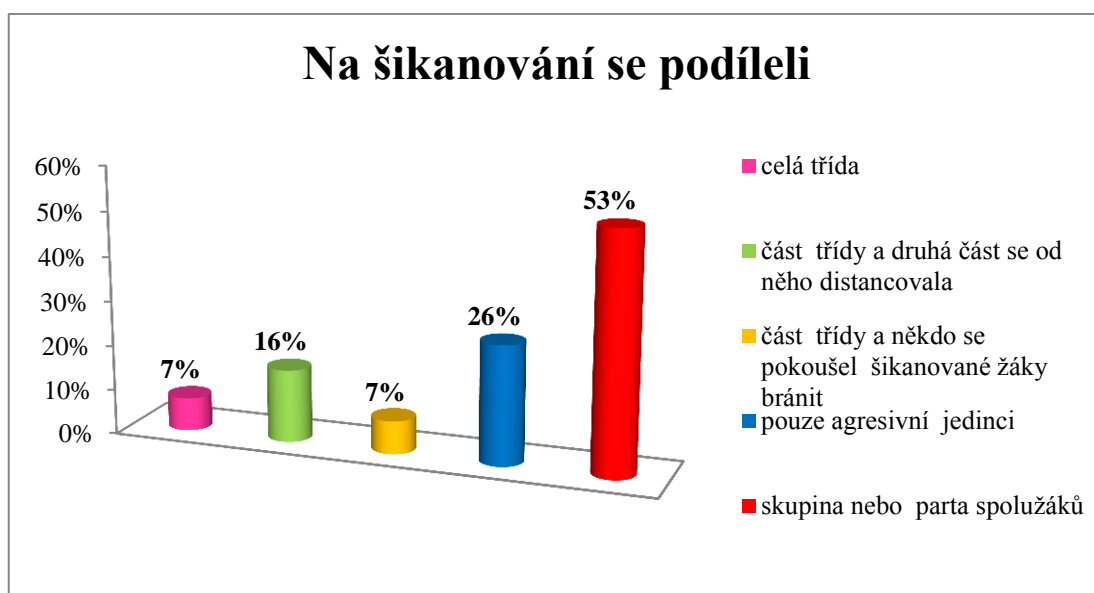
Tabulka 16 : Na šikanování se podíleli

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
celá třída	5	7%
část třídy a druhá část se od něho distancovala	10	15%
část třídy a někdo se pokoušel šikanované žáky bránit	4	6%
pouze agresivní jedinci	12	18%
skupina nebo parta spolužáků	29	43%

Tabulka 17 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 7

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	11	16%
Vzorek B	17	25%
Vzorek C	25	37%
Vzorek D	7	10%
Vzorek E	8	12%

Graf 7 : Na šikanování se podíleli

Skupina nebo parta spolužáků je nejčetnější odpovědí na otázku kdo se na šikaně podílí a jedná se o 53% odpovědí. Dále jsou s 26% agresory samostatní agresivní jedinci. Situace kdy je oběť šikanována částí třídy a druhá část se od šikanování distancuje je zastoupena 16%. Situace vážných šikan kdy je oběť již šikanována celou třídou není nikterak výjimečná a jedná se o 7% šikan. Skupina kdy část třídy šikanuje oběť a někdo se pokouší žáky bránit je zastoupena pouze 7%.

Otázka č. 8: Pokud došlo během vaší školní docházky na SOU nebo SOŠ k šikanování

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 68x, nezodpovězeno 0x

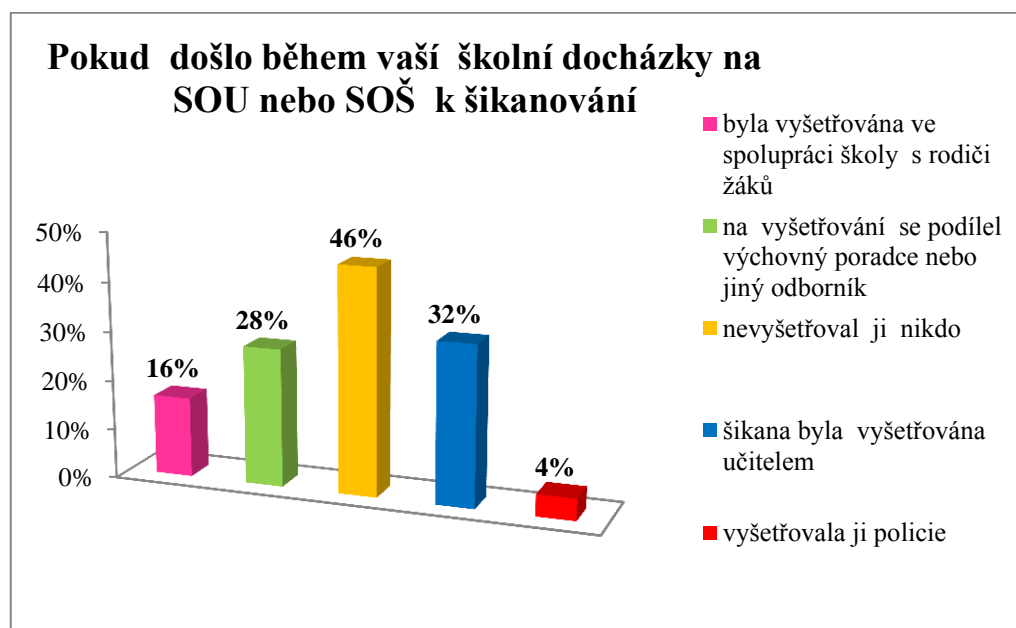
Tabulka 18 : Pokud došlo během vaší školní docházky na SOU nebo SOŠ k šikanování

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
byla vyšetřována ve spolupráci školy s rodiči žáků	11	16%
na vyšetřování se podílel výchovný poradce nebo jiný odborník	19	28%
nevyšetřoval ji nikdo	31	46%
šikana byla vyšetřována učitelem	22	32%
vyšetřovala ji policie	3	4%

Tabulka 19: Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 8

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	11	16%
Vzorek B	17	25%
Vzorek C	25	37%
Vzorek D	7	10%
Vzorek E	8	12%

Graf 8 : Pokud došlo během vaší školní docházky na SOU nebo SOŠ k šikanování

Z dotazníkového průzkumu vychází, že téměř polovina šikan odehrávajících se na středních školách není vyšetřována, konkrétně se jedná o 46%. V případě vyšetřování je nejčastěji vyšetřována učitelem a to ve 32% případů. S obdobným výsledkem a to 28% je vyšetřování šikanou, na kterém se podílí výchovný poradce či jiný odborník. Situace kdy došlo k vyšetřování ve spolupráci s rodiči byla zastoupena 16%. Tři respondenti se setkali se závažnou formou šikany, která byla vyšetřována policií, v procentuálním vyjádření se jednalo o 4% respondentů.

Otázka č. 9: Pokud došlo k vyšetřování, jeho výsledkem bylo

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 68x, nezodpovězeno 0x

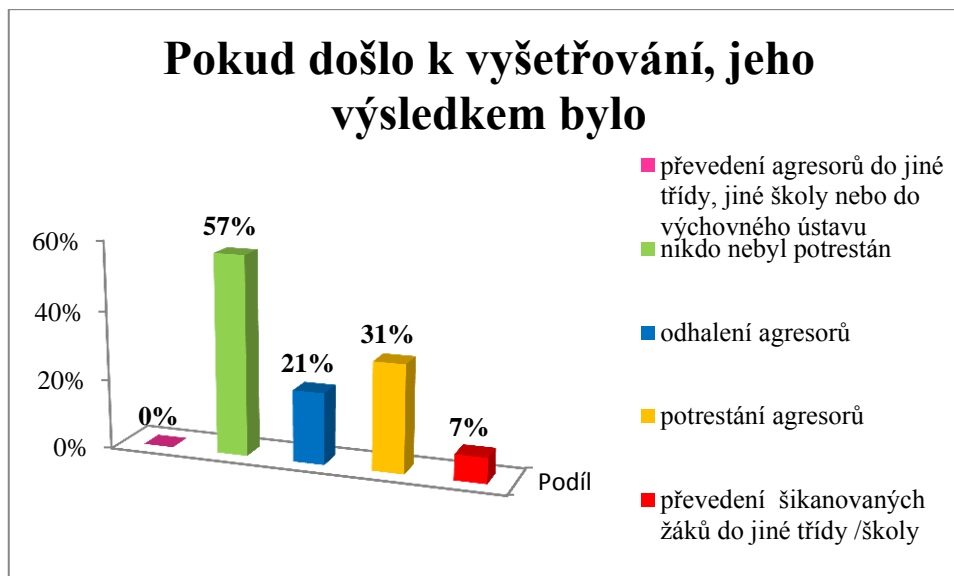
Tabulka 20 : Pokud došlo k vyšetřování, jeho výsledkem bylo

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
převedení agresorů do jiné třídy, jiné školy nebo do výchovného ústavu	0	0%
nikdo nebyl potrestán	39	57%
odhalení agresorů	14	21%
potrestání agresorů	21	31%
převedení šikanovaných žáků do jiné třídy /školy	5	7%

Tabulka 21 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 9

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	11	16%
Vzorek B	17	25%
Vzorek C	25	37%
Vzorek D	7	10%
Vzorek E	8	12%

Graf 9 : Pokud došlo k vyšetřování, jeho výsledkem bylo

Respondenti udávají, že ve většině případů (57%) po vyšetřování šikany nedochází k žádnému potrestání agresorů, což může u agresorů vést k fixování agresivního chování. Z tabulky je zřejmé, že část šikan se vyšetřováním nepodaří odhalit či dokázat a někteří odhalené agresory, kterých je v našem vyjádření 21% nejsou potrestáni. Necelá třetina konkrétně 31 % agresorů je potrestáno, ovšem ani u jednoho nedochází k převedení na jinou školu či do výchovného ústavu. Naproti tomu tam kde došlo k vyšetřování šikany je 7% šikanovaných žáků převedeno do jiné školy či třídy.

Otázka č. 10: Řekl vám někdo , jak se máte chovat v případě že se setkáte se šikanou ?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 153x, nezodpovězeno 0x

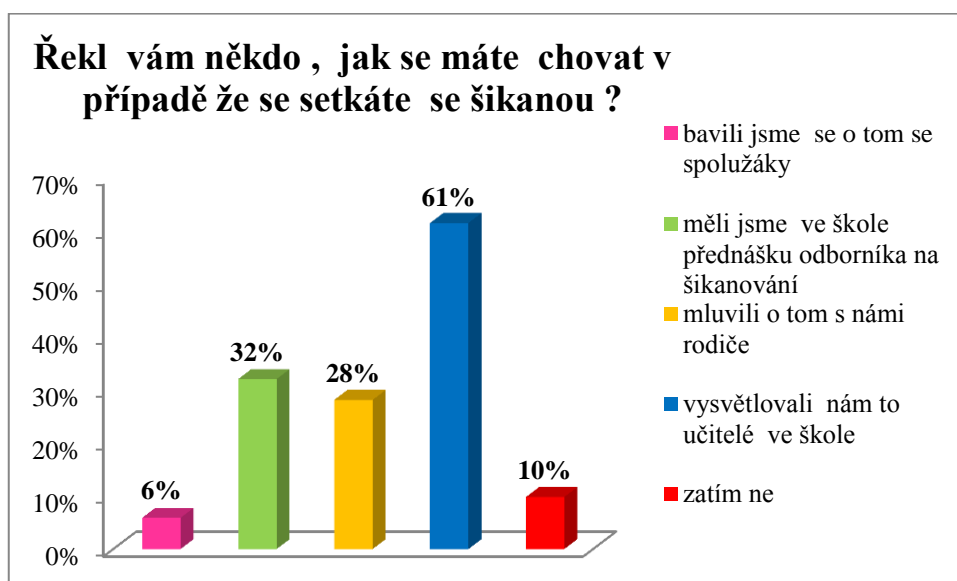
Tabulka 22 : Řekl vám někdo , jak se máte chovat v případě že se setkáte se šikanou ?

Možností odpovědí	Odpovědí	Podíl
bavili jsme se o tom se spolužáky	9	6%
měli jsme ve škole přednášku odborníka na šikanování	49	32%
mluvili o tom s námi rodiče	43	28%
vysvětlovali nám to učitelé ve škole	94	61%
zatím ne	15	10%

Tabulka 23 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 10

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	26	17%
Vzorek B	39	25%
Vzorek C	52	34%
Vzorek D	16	10%
Vzorek E	20	13%

Graf 10 : Řekl vám někdo , jak se máte chovat v případě že se setkáte se šikanou ?

Otázka zaměřená na informovanost žáků v problematice šikany a preventivních opatření zjistila, že pouze 10% žáků nebylo informováno, jak se chovat v případě, že se setkají se šikanou. Nejvíce žáků získalo informace od učitelů ve škole, jednalo se o 61%. Ve 32% případech žáci absolvovali ve škole přednášku odborníka na problematiku šikanování. Rodiče informovali o nástrahách šikany 28% respondentů a 6% dotázaných ohledně šikany komunikovalo přímo se svými spolužáky.

Otázka č. 11: Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 153x, nezodpovězeno 0x

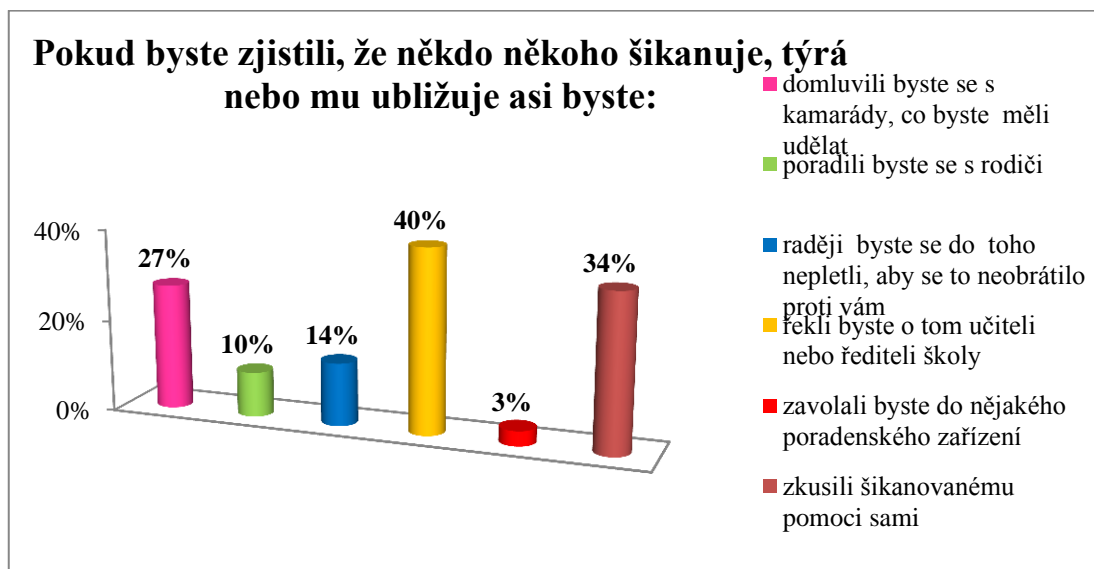
Tabulka 24 : Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste:

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
domluvili byste se s kamarády, co byste měli udělat	42	27%
poradili byste se s rodiči	15	10%
raději byste se do toho nepletli, aby se to neobrátilo proti vám	21	14%
řekli byste o tom učiteli nebo řediteli školy	61	40%
zavolali byste do nějakého poradenského zařízení	5	3%
zkusili šikanovanému pomoci sami	52	34%

Tabulka 25 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 11

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	26	17%
Vzorek B	39	25%
Vzorek C	52	34%
Vzorek D	16	10%
Vzorek E	20	13%

Graf 11 : Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste:

Otázka směřována k celému vzorku respondentů, tzn. i těch, kteří uvedli, že se nikdy nesetkali se šikanou za účelem zjištění jejich předpokládaných reakcí v případě, že se setkají se šikanou.

Pouhých 14% respondentů udává, že by šikanování raději přehlíželi, a to z důvodů obavy o vlastní bezpečnost. Nejvíce žáků by informovalo o šikanování učitele či ředitele školy, a to 40%. Třetina žáků by zkusila šikanovanému sama pomoci a 27% uvedlo, že by se snažili domluvit se spolužáky na dalším postupu řešení. Desetina žáků by se poradila s rodiči na dalším postupu a pouhá 3% dotázaných by kontaktovala poradenské zařízení.

Otázka č. 12: Aby se zabránilo šikanování na středních školách, bylo by potřeba:

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 153x, nezodpovězeno 0x

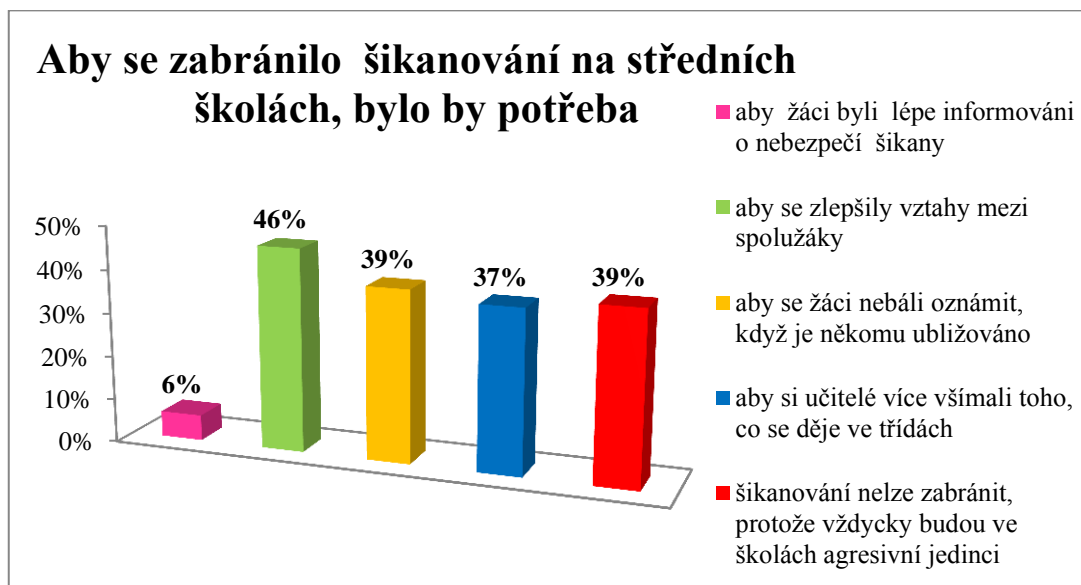
Tabulka 26 : Aby se zabránilo šikanování na středních školách, bylo by potřeba:

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
aby žáci byli lépe informováni o nebezpečí šikany	9	6%
aby se zlepšily vztahy mezi spolužáky	71	46%
aby se žáci nebáli oznámit, když je někomu ubližováno	60	39%
aby si učitelé více všímali toho, co se děje ve třídách	57	37%
šikanování nelze zabránit, protože vždycky budou ve školách agresivní jedinci	60	39%

Tabulka 27 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 12

Počet odpovědí dle vzorku	Odpovědí	Podíl
Vzorek A	26	17%
Vzorek B	39	25%
Vzorek C	52	34%
Vzorek D	16	10%
Vzorek E	20	13%

Graf 12 : Aby se zabránilo šikanování na středních školách, bylo by potřeba:

Kontrolní otázka týkající se informovanosti žáků, která již byla položena v otázce č.10 se potvrdila a pouhých 6% respondentů uvádí jako řešení lepší informovanost žáků o nebezpečí šikany. Nejvíce respondentů 46% uvádí variantu zlepšení vztahů mezi spolužáky. Významná část, a to 39 % žáků, uvedla možnost, aby se žáci nebáli oznámit, když je někomu ubližováno a to přesto, že v otázce č.11 pouhých 14% respondentů uvedlo že by se do šikany nepletli z obavy o vlastní bezpečnost. Větší dozor učitelů vidí jako řešení k zabránění šikany na středních školách 37% respondentů.

Otázka č. 13: Chcete mi sdělit ještě nějakou svoji zkušenost nebo svůj názor?

Otevřená nepovinná otázka, zodpovězeno 11x, nezodpovězeno 142x

Vlastní vyjádření poskytlo pouhých 11 respondentů. Avšak tato vyjádření jsou často velmi přínosná:

Uvedu vybrané zajímavé odpovědi.

- 1) „V dnešní době vnímám spíš jako větší problém kyberšikanu, protože prostředí internetu je do velké míry anonymní a agresori si tam můžou v jistém smyslu dovolit víc, než v reálném světě.“

Respondent si uvědomuje nebezpečí šikany prostřednictvím veškerých elektronických prostředků a zná rizika plynoucí z využívání elektronických prostředků.

- 2) „Vše dělá často alkohol, protože když abstinent nechodí s ostatními pít a tak si pak ostatní myslí, že je divný.“

Velmi zajímavý názor, je zde předpoklad, že respondent má zkušenost s ostrakizací abstinentů na dané střední průmyslové škole.

- 3) „Co se mě netýká není můj problém. Nestojím o zbytečné problémy. Dokud si někdo o pomoc neřekne a něco mi za to nenabídne, tak si ho všimnat nebudu. Žijeme v 21.století. Dnes už není nic zadarmo. Peníze vládnu světem.“

Jedinec, který udává, že sám problémy se šikanou nemá. Zastat se oběti je ochoten pouze za peníze.

- 4) „Šikanování jsou vždy ti, co si to alespoň nějakým dílem zaslouží.“
„Je složité popisovat špatnosti šikany, když si oběti šikanu zaslouží. Měli se lépe rozhodnout.“

„Bohužel tohle je naprosto špatný dotazník. Šikanování jsou jen jedinci, kteří mají tyto vlastnosti: chorobní lháři a lidi co si ze sebe neumí udělat srandu. Nakonec je to celé o kolektivu. Ze šikanovaných udělat normální lidi- sezení psychologů.“

Výše uvedené odpovědi 3 respondentů naznačují, že se může jednat o agresory, nebo alespoň o potenciální agresory. Všechny tři odpovědi vykazují znaky svalování viny na oběť, což je charakteristické pro agresory.

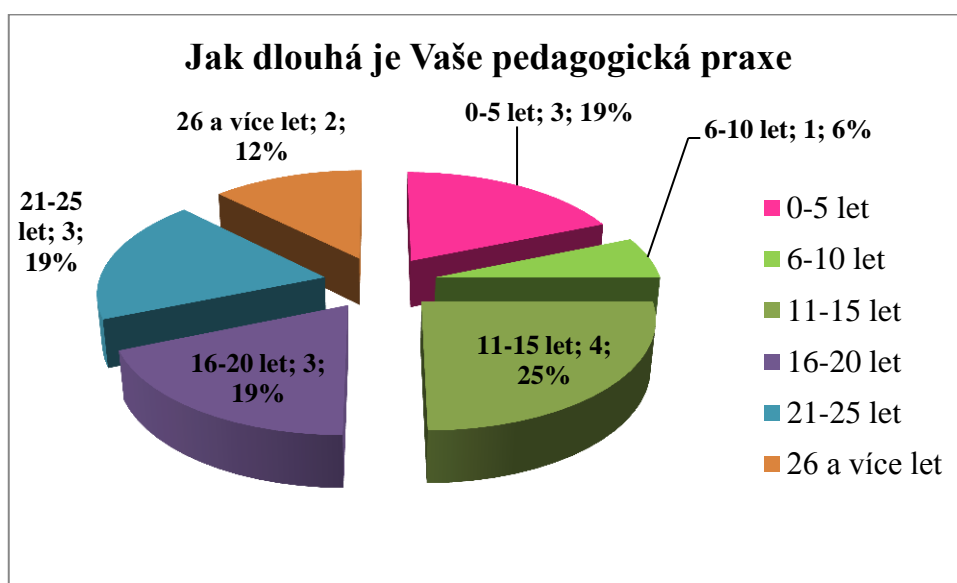
Kompletní odpovědi v dotazníku dle jednotlivých škol jsou přílohou bakalářské práce.

6.5 Vyhodnocení řízených rozhovorů s učiteli

Součástí empirického šetření byly rozhovory s učiteli středních škol a středních odborných učilišť.

Sestávaly z 8 otázek zaměřených na jejich zkušenosti se šikanováním. Do výzkumné sondy bylo zapojeno celkem 16 učitelů ze 4 škol. Na začátku rozhovoru byla zjišťována délka jejich pedagogické praxe a délka a počet let vyučování na sledované škole.

Graf 13 : Jak dlouhá je Vaše pedagogická praxe

Pedagogům byly kladeny následující otázky:

1. Jak dlouhá je vaše pedagogická praxe?

Průměrná doba pedagogické praxe dotazovaných učitelů byla 18 let. Nejkratší doba praxe byla půl roku (1 učitel). Nejdelší doba praxe byla 34 let. Nečastější doba praxe se pohybovala kolem 20 roků, což znamená, že se výzkumné sondy zúčastnili vesměs velmi zkušené učitelé.

2. Jak dlouho vyučujete na této škole?

Počet let vyučovaných na sledované škole se až na 3 výjimky kryl s počtem let pedagogické praxe.

3. Jak často se setkáváte se šikanováním žáků?

Čtyři z dotazovaných učitelů uvedli, že se setkávají s šikanováním 1 – 2x za rok, 2 učitelé se setkávají se šikanováním každý rok. 1 učitel se setkává se šikanováním 1x za 2 roky. 6 učitelů uvedlo, že se šikanování žáků se setkává minimálně (málo). 1 učitel se setkává se šikanováním výjimečně. 1 učitel uvedl, že se osobně se šikanováním ještě nesešel, 1 učitel řešil opravdovou šikanu 2x za posledních 15 let.

4. S jakou formou šikanování se setkáváte nejčastěji?

Téměř polovina učitelů se setkala převážně se slovními formami šikanování (vysmívání, slovní urážky a útoky, zesměšňování, psychický nátlak), 2 učitelé uvádějí brání a schovávání věcí a různé ústrky, 2 učitelé se opakovaně setkali s fyzickou šikanou a s vyčleňováním žáka z kolektivu a 4 učitelé řešili problém kyberšikany.

5. Působí ve vaší škole preventista na šikanu?

Ve všech sledovaných školách působí metodik prevence šikany, pouze v jedné škole je jen výchovný poradce a drogový preventista. Je pravděpodobné, že svoji roli ve skutečnosti, že se ve školách neobjevují brutálnější formy šikany, hraje i přítomnost metodika prevence.

6. Absolvoval/a jste nějaký kurz, týkající se šikany a její prevence?

Z dotazovaných 16 učitelů jich 10 absolvovalo kurz, školení nebo seminář, týkající se šikany a její prevence, 6 učitelů žádný kurz neabsolvovalo.

7. Pokud došlo na vaší škole k šikaně, byla úspěšně vyřešena?

O úspěšném vyšetření zjištěné šikany je přesvědčeno 13 z 16 učitelů, 1 učitel uvádí, že neví, ale že se šikana vždy řeší, jeden učitel se domnívá, že pokud se šikana vyskytne, vyšetří se a k potrestání dojde dle školního řádu. Jeden učitel je poněkud

skeptický, uvedl: šikana byla vyřešena, pokud jsme se o ní dověděli, o něčem se člověk ani nedozví.

8. Došlo k adekvátnímu potrestání viníků?

Všichni učitelé vyjádřili, že po zjištění a vyšetření šikany došlo k adekvátním potrestání viníků. Jeden učitel upřesnil, že viníci byli potrestáni podle školního řádu.

Shrnutí:

Z rozhovorů s oslovenými 16 učiteli vyplývá, že se všichni, až na jednu výjimku, ve školách se šikanou setkali. V některých školách se nějaký problém se šikanováním řeší pravidelně 1 – 2x ročně, v jiných je to spíše výjimečná situace. Otázkou k diskusi zůstává, zda školy, ve kterých se šikanování řeší častěji, nejsou právě ty, které uvedenému problému věnují zvýšenou pozornost.

Mezi formami šikanování podle učitelů převládají slovní formy (vysmívání, slovní urážky a útoky, zesměšňování, psychický nátlak) a kyberšikana. 2 učitelé se opakovaně setkali s fyzickou šikanou a ostrakizací. Tato zjištění korespondují i s poznatky získanými z dotazníků pro žáky.

Na všech školách působí preventista šikany nebo vyškolený odborník (výchovný poradce). Podle názoru učitelů byly všechny zjištěné projevy šikanování vyšetřeny a viníci byli adekvátně potrestáni.

6.6 Vyhodnocení hypotéz

Hypotéza č. 1: Většina žáků školy se během své docházky setkala se šikanováním.

Hypotéza byla ověřena a potvrzena. Většina žáků, v procentuálním vyjádření 78% ze vzorku 153 respondentů z 5 různých středních škol, se se šikanou setkala. Nejčastěji se žáci setkali se šikanou na základní škole, jednalo se o 95% respondentů, z žáků, kteří se někdy se šikanou setkali. Pouhá 3 procenta žáků má zkušenosti se šikanou v mateřské škole a na střední škole šikanu zaznamenalo 57% respondentů.

Procentuální rozdíl zaznamenaný mezi základní a střední školou může být dán vzorkem respondentů, z něhož většina navštěvuje maturitní obory středních škol.

Hypotéza č. 2: Na středním odborném učilišti má šikana jiné formy než na střední odborné škole.

Tato hypotéza byla empirickým šetřením potvrzena jen částečně. Na středním odborném učilišti nebyla oproti ostatním maturitním oborům zaznamenána ani jedna odpověď týkající se šikanování pomocí elektronických prostředků tzv. kyberšikany. Oproti tomu ve všech maturitních vzorcích se kyberšikana vyskytovala a to v rozmezí od 14 do 36%.

Dále u učebního oboru nebyla překvapivě zaznamenána žádná odpověď na ničení věcí oběti, tato forma šikany se vyskytovala u maturitních ročníků. U učebního oboru také nedocházelo tak často k vyčlenění z kolektivu tzv. ostrakizace.

Lze konstatovat, že dochází k rozdílu výše uvedených tří forem šikanování. U nejčastější formy, již je nadávání, pomlouvání, posmívání je procento všech vzorků obdobné.

Překvapivě četnost fyzické formy šikany vychází ve vzorku stejně pro maturitní i učební obory.

Hypotéza se nepotvrdila v očekávání, častějšího výskytu fyzické šikany v učebních oborech, což mohlo být zapříčiněno obdobným zaměřením a to elektrotechnikou. Lze vyčíst rozdíly i u jednotlivých typů škol například „Vzorek C“, který obsahoval nejvíce odpovědí dívek, vykazoval nejvyšší procento kyberšikany.

Hypotéza č. 3: Většina žáků je k projevům šikanování spolužáků pasivní.

Tabulka 28 : Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste:

Možnosti odpovědí	Odpovědí	Podíl
domluvili byste se s kamarády, co byste měli udělat	42	27%
poradili byste se s rodiči	15	10%
raději byste se do toho nepletli, aby se to neobrátilo proti vám	21	14%
řekli byste o tom učiteli nebo řediteli školy	61	40%
zavolali byste do nějakého poradenského zařízení	5	3%
zkusili šikanovanému pomoci sami	52	34%

Za vyloženě pasivní jednání můžeme považovat situaci, kdy se přihlížející šikany do celé situace neplete, aby sám neměl problémy. V našem průzkumu pouze 14% respondentů zvolilo tuto možnost. Pozitivním výsledkem je, že největší vzorek 40% dotazovaných žáků by se s důvěrou obrátili na učitele či ředitele školy. Dalších 34% by se snažilo šikanovanému pomoci vlastními silami. Pro radu ke spolužákům by se vydalo 27% dotázaných a konzultaci s rodiči by zvolilo 10% respondentů.

Z uvedených výsledků můžeme konstatovat, že se **hypotéza nepotvrdila** a ve zkoumaném vzorku převažovali jedinci, kteří nejsou k projevům šikany pasivní.

Hypotéza č. 4: Většina učitelů se snaží projevy šikany na místě řešit

Došlo k potvrzení hypotézy. Z dotazníkového šetření u žáků vychází, že více než polovina (54 %) šikan odehrávajících se na středních školách je vyšetřována. Vyšetřování nejčastěji prováděli učitelé, a to ve 32 % případů, v 16 % ve spolupráci s rodiči žáků. Na 28% vyšetřování šikany se podílel i výchovný poradce či jiný odborník.

Z řízených rozhovorů s pedagogy vyplynulo, že o úspěšném vyšetření zjištěné šikany je přesvědčeno 13 z 16 dotazovaných učitelů. Učitelé uvádějí, že se odhalená šikana vždy řeší a dochází k potrestání viníků. Jeden z učitelů se vyjádřil poněkud skepticky, když uvedl: „Šikana byla vyřešena vždy, pokud jsme se o ní dověděli, ale o něčem se člověk ani nedozví.“

Závěr

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která se podle názoru odborníků v různé míře vyskytuje na většině škol a školských zařízení. I při poměrně malé intenzitě šikany může docházet u jejích obětí k závažným psychickým traumatům s dlouhodobými následky, k narušování klimatu třídy a k postupné deformaci vztahů mezi spolužáky.

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda a v jakých formách se šikana v současné době projevuje na středních školách a středních odborných učilištích. K realizaci tohoto cíle byly formulovány 4 hypotézy: 1. Většina žáků školy se během své docházky setkala se šikanováním. 2. Na středním odborném učilišti má šikana jiné formy než na střední odborné škole. 3. Většina žáků je k projevům šikanování spolužáků pasivní. 4. Většina učitelů se snaží projevy šikany na místě řešit.

Úkolem empirického šetření na základě uvedených předpokladů bylo zjistit, zda se žáci středních škol a středních odborných učilišť během celé své školní docházky setkali se šikanováním, jaké jsou nejčastější projevy šikanování na středních odborných školách a středních odborných učilištích a zda se vzájemně liší, jak se k problému šikanování stavějí ostatní žáci ve třídě, jichž se šikanování bezprostředně netýká a jak tuto problematiku řeší učitelé.

Zvolenými metodami zkoumání bylo dotazníkové šetření na vzorku 153 žáků středních odborných škol a středních odborných učilišť a řízený rozhovor se 16 učiteli těchto škol. Dotazníky byly zadány v pěti školách, částečně prostřednictvím webové aplikace, částečně v papírové formě.

Výsledky zkoumání potvrdily 3 ze 4 vytyčených hypotéz. Většina respondentů zná obsah pojmu šikana a s projevy šikanování se v průběhu své školní docházky setkala. Druhá hypotéza se v podstatě rovněž potvrdila, ale rozdíly v četnosti šikanování ani formách šikany na jednotlivých školách nejsou příliš velké. Nepotvrdilo se očekávání častějšího výskytu fyzické šikany v učebních oborech, což mohlo být zapříčiněno obdobným zaměřením, a to elektrotechnikou. Lze vyčíst určité rozdíly i u jednotlivých typů škol například „Vzorek C“, který obsahoval nejvíce odpovědí dívek, vykazoval nejvyšší procento kyberšikany.

Hypotéza č. 3, která předpokládala, že spolužáci obětí budou k šikanování pasivní, se nepotvrdila. V našem empirickém šetření pouze 14% respondentů zvolilo možnost, kdy se přihlížející šikany do celé situace nevměšuje, aby sám neměl problémy. Pozitivním výsledkem je, že největší počet, celých 40% dotazovaných žáků by se s důvěrou obrátilo na učitele či ředitele školy. Dalších 34% by se snažilo šikanovanému pomoci vlastními silami. Pro radu ke spolužákům by se vydalo 27% dotázaných a konzultaci s rodiči by zvolilo 10% respondentů. Z uvedených výsledků můžeme konstatovat, že ve zkoumaném vzorku převažovali jedinci, kteří nejsou k projevům šikany pasivní.

Hypotéza č. 4, zaměřená na řešení problému šikanování, byla ověřována ve výzkumné sondě učitelů i v dotaznících pro žáky. Z dotazníkového šetření u žáků vyplynulo, že více než polovina (54 %) šikan odehrávajících se na středních školách je vyšetřována. Vyšetřování nejčastěji prováděli učitelé, a to ve 32 % případů, v 16 % ve spolupráci s rodiči žáků. Na vyšetřování necelé třetiny šikan se podílel i výchovný poradce či jiný odborník.

Z řízených rozhovorů s pedagogy vyplynulo, že o úspěšném vyšetření zjištěné šikany je přesvědčeno 13 ze 16 dotazovaných učitelů. Učitelé uvádějí, že se odhalená šikana vždy řeší a dochází k potrestání viníků.

Při řešení šikany se dotazovaní žáci nejčastěji setkali s převedením šikanovaných obětí do jiné třídy, nebo do jiné školy. Ani v jednom případě nedošlo k potrestání viníků a ochraně obětí převedením agresorů na jinou školu, a to ani v případech kdy se na vyšetřování podílela policie a dá se tedy předpokládat, že se jednalo o závažné formy šikanování.

U závažných forem šikanování by mělo docházet k řešení převedením agresorů do jiné třídy či školy. Hlavním důvodem je, že zbylá část třídy jednoznačně uvidí potrestání viníků, dojde také k rozdělení případného jádra agresorů. Oběť šikany by u závažných forem neměla být tím, kdo si musí zvykat na nové prostředí a přizpůsobovat se, a to i vzhledem k tomu, že u nováčka v kolektivu je riziko šikanování větší.

Provedený průzkum potvrdil, že šikanování v současné době stále zůstává nebezpečným jevem provázejícím vzdělávací proces na mnoha školách, a proto je, mu nutno neustále věnovat zvýšenou pozornost. Pozitivním zjištěním je skutečnost, že na sledovaných školách většinou nejsou žáci k případům šikanování svých spolužáků pasivní a snaží se je řešit.

Seznam literatury

Soupis bibliografických záznamů

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003. 197 s. Pedagogika. ISBN 80-86642-08-9.

ČERNÁ, Alena et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 150 s. Psyché. ISBN 978-80-210-6374-7.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Vyd. 4., V Portálu 1. Praha: Portál, 2010. 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

JEDLIČKA, Richard. *Výchovné problémy s žáky z pohledu hlubinné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 246 s. ISBN 978-80-7367-788-6.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997. 127 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1997, 127 s. Pedagogická praxe. ISBN 8071781231.

KOUKOLÍK, František a DRTILOVÁ, Jana. *Vzpouřa deprivantů: o špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. Praha: Makropulos, 1996. 303 s. ISBN 80-901776-8-9.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 152 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2310-5.

PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 2., rozš. vyd. Praha: G plus G, 1999. 186 s. Zde a nyní. ISBN 80-86103-21-8.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí.*

Vyd. 1. Praha: Portál, 1995. 95 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel a JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních. Č.j. MŠMT- 22294/2013-1).

Internetové zdroje:

www.minimalizacesikany.cz

www.linkabezpeci.cz

Seznam tabulek

Tabulka 1 : Základní formy šikany dle Koláře	6
Tabulka 2 : Tabulka rozlišení škádlení a šikanování dle Michala Koláře	12
Tabulka 3 : Agresory či iniciátory šikany můžeme rozdělit na 3 typy	15
Tabulka 4 : Vaše pohlaví	41
Tabulka 5 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 1	41
Tabulka 6 : Co si představuje pod pojmem šikana	42
Tabulka 7 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 2	42
Tabulka 8 : Setkali jste se někdy se šikanou	43
Tabulka 9 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 3	44
Tabulka 10 : Se šikanou jste se setkali	45
Tabulka 11 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 4	45
Tabulka 12 : Setkali jste se šikanou na střední škole odborné škole nebo středním odborném učilišti?.....	46
Tabulka 13: Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 5	46
Tabulka 14 : Pokud jste se setkali se šikanováním na střední škole, bylo to:	47
Tabulka 15 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 6	47
Tabulka 16 : Na šikanování se podíleli	48
Tabulka 17 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 7	49
Tabulka 18 : Pokud došlo během vaší školní docházky na SOU nebo SOŠ k šikanování	50
Tabulka 19: Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 8	50
Tabulka 20 : Pokud došlo k vyšetřování, jeho výsledkem bylo	51
Tabulka 21 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 9	51
Tabulka 22 : Řekl vám někdo , jak se máte chovat v případě že se setkáte se šikanou ?	52
Tabulka 23 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 10	53
Tabulka 24 : Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste:	54
Tabulka 25 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 11	54
Tabulka 26 : Aby se zabránilo šikanování na středních školách, bylo by potřeba:	55
Tabulka 27 : Rozdělení respondentů dle vzorku u otázky č. 12	55

Tabulka 28 : Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste: 62

Seznam grafů

Graf 1 : Vaše pohlaví	42
Graf 2 : Co si představujete pod pojmem šikana	43
Graf 3 : Setkali jste se někdy se šikanou	44
Graf 4 : Se šikanou jste se setkali	45
Graf 5 : Setkali jste se šikanou na střední škole odborné škole nebo středním odborném učilišti?.....	46
Graf 6 : Pokud jste se setkali se šikanováním na střední škole, bylo to:	48
Graf 7 : Na šikanování se podíleli	49
Graf 8 : Pokud došlo během vaší školní docházky na SOU nebo SOŠ k šikanování50	
Graf 9 : Pokud došlo k vyšetřování, jeho výsledkem bylo	52
Graf 10 : Řekl vám někdo , jak se máte chovat v případě že se setkáte se šikanou ?53	
Graf 11 : Pokud byste zjistili, že někdo někoho šikanuje, týrá nebo mu ubližuje, asi byste:.....	54
Graf 12 : Aby se zabránilo šikanování na středních školách, bylo by potřeba:.....	56
Graf 13 : Jak dlouhá je Vaše pedagogická praxe.....	58